

Bosna i Hercegovina na putu ka Evropskoj uniji:

Makroekonomski izazovi

Adnan Efendić, Mr.
Viši asistent, Ekonomski fakultet u Sarajevu
E-mail: adnan.efendic@efsa.unsa.ba

This policy paper was written with the support of the Open Society Fund B&H. The views expressed here are solely those of the author and do not necessarily reflect those of the OSF.

© Adnan Efendić, 2006.

SADRŽAJ

Lista skraćenica	
Sažetak	
Uvod	
1. Bosna i Hercegovina – ukratko o ekonomskom razvoju od 2000. godine	10
2. Položaj bosanskohercegovačke ekonomije u "Evropskom" okruženju	14
2.1. Bosna i Hercegovina na putu prema Evropskoj uniji	14
2.2. Bosna i Hercegovina i zemlje EU	16
2.3. Bosna i Hercegovina i manje razvijene zemlje članice	18
2.4. Bosna i Hercegovina i zemlje kandidati	19
2.4. BiH komparativna matrica	21
3. Ekonomski kriteriji za članstvo u EU i EMU	24
3.1. Evropska unija: od Maastrichta do danas	24
3.2. Ekonomski kriteriji za članstvo	26
3.3. Razumijevanje ekonomskih kriterija	29
4. Bosna i Hercegovina i ekonomski kriteriji za članstvo	30
4.1. Analiza ekonomski kriterija na primjeru BiH	30
4.2. Zaključci	39
5. Preporuke	43
Literatura	
Lista tabela i grafikona	
Aneks	

LISTA SKRAĆENICA

Centralna banka BiH	CBBH
Zajednička vanjska i sigurnosna politika	CFSP
Konsultativno radno tijelo	CTF
Indeks potrošačkih cijena	CPI
Evropska banka za obnovu i razvoj	EBRD
Evropska komisija	EC
Evropska zona slobodne trgovine	EFTA
Direktne strane investicije	FDI
Bruto domaći proizvod	GDP
Bruto domaći proizvod po stanovniku	GDP p/c
Bruto nacionalni dohodak	GNI
Bruto nacionalni dohodak po stanovniku	GNI p/c
Međunarodna organizacija rada	ILO
Međunarodni monetarni fond	IMF
Latvija+Litvanija+Poljska	EU 3
Anketa Živjeti u BiH	LSMS
Razvojna strategija BiH 2004-2007	MTDS/PRSP
Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj	OECD
Police and Judicial Co-operation in Criminal Matter	PJCCM
Mala i srednja preduzeća	SME's
Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju	SAA
Razvojni program Ujedinjenih nacija	UNDP
Statistika Ujedinjenih nacija	UNSTAS
Svjetska banka	WB

SAŽETAK

U ovom radu analizirani su glavni makroekonomski izazovi koji se nalaze na putu približavanja Bosne i Hercegovine prema članstvu u Evropskoj uniji i Evropskoj monetarnoj uniji. Ekonomski izazovi tiču se mogućnosti bosanskohercegovačke privrede da udovolji ekonomskim kriterijima za članstvo koje je odredila Evropska komisija u Kopenhagenu i Mاستrihtu.

Komparativna analiza ključnih ekonomskih pokazatelja Bosne i Hercegovine sa zemljama Evropske unije (EU 25), novim zemljama članicama (EU 10), manje razvijenim zemljama članicama ("EU 3") i zemljama kandidatima (Bugarska, Rumunija i Hrvatska) pokazuje da Bosna i Hercegovina značajno zaostaje u ekonomskom razvoju u poređenju sa svim pomenutim skupinama zemalja, s tim da je to zaostajanje najmanje prisutno u odnosu na zemlje kandidate. Bosna i Hercegovina u poređenju sa pomenutim zemljama ima najlošije pokazatelje kada je riječ o razini GDP-a po stanovniku (p/c), stopi nezaposlenosti i vanjskoj ravnoteži. BiH ne zaostaje za pomenutim skupinama zemalja prema pokazateljima opće razine cijena, budžetskog deficita i javnog duga, s tim da je javni dug BiH nešto veći od prosjeka ovih zemalja. Startna pozicija BiH na putu evropskih integracija dosta je lošija u poređenju sa sadašnjima zemljama kandidatima. Kako stvari trenutno stoje, ne može se očekivati u kratkom, pa niti u srednjem roku dostizanje ekonomskih performansi pomenutih zemalja koje se mogu uzeti kao *banchmark* za evropske integracije BiH u budućnosti.

Bosna i Hercegovina već sada ima prednost kada je riječ o kriterijima iz Kopenhagena kao što su stabilnost cijena, budžetski deficit, javni dug, liberalizaciju cijena i vanjske trgovine, kao i integracija trgovine na tržište Unije. Međutim, glavni izazovi za ekonomsku politiku BiH biće

smanjenje deficita tekućeg računa platnog bilansa, smanjenje jaza u visini GDP p/c, reforma sektora srednjih i malih preduzeća po pitanju administrativnih procedura, troškova i vremena potrebnog za registraciju, dalja reforma infrastrukture, jačanje konkurencije, jačanje odgovarajućeg kapaciteta fizičkog i ljudskog kapitala u zemlji, i na kraju, jačanje nebankarskih finansijskih institucija. Imajući u vidu naprijed rečeno, teško je tvrditi da postoji "funkcionalna tržišna ekonomija" u punom smislu te riječi, i da se u ovakvom okruženju bosanskohercegovačka preduzeća "mogu nositi sa konkurencijskim pritiscima i snagama u Uniji". Izazovi koje treba u BiH riješiti svakako da će razultirati i napretkom u funkcionalnosti tržišne ekonomije i boljim pretpostavkama za jačanje konkurencije privatnog sektora.

Nominalni kriteriji konvergencije iz Mاستrihta gotovo u cjelosti se mogu već sada ispuniti od strane BiH, izuzev kriterija dugoročne kamatne stope. Razina inflacije, budžetskog deficita i javnog duga, kao i nezavisnost Centralne banke BiH su podkriteriji koji su već unutar definiranih granica konvergencije. S druge strane, realna konvergencija po pitanju stabilnosti deviznog kursa zadovoljavajuća je, dok je razina GDP-a p/c daleko ispod razine najmanje razvijenih zemalja i biće moguća samo uz dugoročno održive stope ekonomskog rasta.

Ključne riječi:

Bosna i Hercegovina, ekonomski kriteriji za članstvo, Evropska unija, nominalni i realni kriteriji konvergencije, Evropska monetarna unija, ekonomski izazovi

UVOD

Glavni cilj u vanjskoj politici tranzicijskih zemalja jeste punopravno članstvo u Evropskoj uniji. Razloga za takvo opredjeljenje ima mnogo. Najjednostavnijim riječima kazano – Evropski sporazumi znače nadu tranzicijskim zemljama da će uskoro pripadati Uniji i biti u mogućnosti da participiraju u finansijskim resursima i ostalim pogodnostima uključenja u ovo tržište. Bosna i Hercegovina također kao strateški cilj ima članstvo u Evropskoj uniji. To je jedan od rijetkih ciljeva u ovoj zemlji gdje postoji sveopći konsenzus, kako javnosti, tako i relevantnih društvenih subjekata. Međutim, jasan cilj nije dovoljan sam za sebe, već zahtijeva izuzetne napore za njegovo ostvarenje u predviđenom roku. Čini se da već tu nastaju problemi za Bosnu i Hercegovinu, primarno zbog nedovoljnog angažmana u pravcu ostvarenja uslova za članstvo. Takvo šta posebno je prisutno u oblasti ekonomije, područja koja će sigurno predstavljati determinantu od koje će zavisiati koliko će *de facto* trajati ovaj proces. Ispuniti ekonomske uslove za članstvo u Uniji, za razliku od mnogih drugih, nije moguće preko noći, niti i u kratkom roku. Potreban je dugoročni angažman kako bi postavljeni kriteriji u određenom periodu bili zadovoljeni. Jedno je sigurno, relevantne vladine institucije moraju čim prije uzeti u ozbiljno razmatranje ekonomski aspekt integracija, kako bi se i sama dinamika ovog procesa u budućnosti ubrzala. Bosna i Hercegovina već uveliko zaostaje po svojim ekonomskim performansama, kako u odnosu na zemlje Evropske unije, tako i u odnosu na zemlje kandidate za članstvo. Samim tim, u Bosni i Hercegovini za razmatranje je prioritetan ekonomski aspekt evropskih integracija.

Ekonomski izazovi integracija obuhvataju ispunjavanje Kriterija iz Kopenhagena kao uslov za članstvo u Evropskoj uniji. Nakon toga slijedi ispunjenje kriterija iz Mاستrihta, kao naredni neizbježan korak za članstvo u Evropskoj monetarnoj uniji. Bosna i Hercegovina je već sada u

stanju da u cjelosti ispuni neke od gore navedenih uslova, kao što su stabilnost cijena, stabilnost javnih finansija, liberalizacija cijena i trgovine i td. Cijene posljednjih godina bilježe blagi rast do 1 %, budžetski deficit je na razini do 3 % GDP-a, dok je javni dug smanjen na oko 60 % vrijednosti GDP-a. S druge strane, mnogo je oblasti gdje su ostvareni rezultati loši, a problemi su prisutni počev od razine GDP p/c koji je tek 8 % prosjeka EU, zatim vanjske neravnoteže sa deficitom tekućeg računa od preko 17 % GDP-a, konkurencije, privatizacije velikih preduzeća, poslovnog sektora, i tako dalje. Sve su ovo izazovi sa kojima se BiH danas suočava, izazovi koje mora prihvatiti i naći pravi odgovor kako što prije krenuti u pravcu unapređenja onih ekonomskih aspekata gdje su problemi evidentirani. Ovaj rad će nastojati da razotkrije ekonomske izazove integracije u EU i da ponudi adekvatne preporuke za unapređenje u tom pravcu.

Rad je strukturiran tako da u prvom dijelu daje pregled ekonomskog razvoja BiH od 2000. do 2004. godine. Nakon sažetog prikaza osnovnih ekonomskih performansi BiH za posmatrano razdoblje, drugi dio rada fokusiran je na analizu ekonomskih pokazatelja Bosne i Hercegovine u "evropskom okruženju". Naime, komparativna analiza BiH sa zemljama Evropske unije (EU 15, EU 25, "EU 3") i zemljama kandidatima, omogućava nam uvid u ekonomsko stanje u kojem se nalazi Bosna i Hercegovina u odnosu na pomenute zemlje. Osnovni cilj ove usporedbe jeste objektivno odrediti koliko je Bosna i Hercegovina daleko, odnosno blizu ovim zemljama, kao i gdje se nalaze najveći problemi, odnosno prednosti, u poređenju sa istim. Treći dio rada sadrži ekonomske kriterije za članstvo u Evropskoj uniji i Evropskoj monetarnoj uniji (nadalje EU i EMU) i značenje istih, dok naredno poglavlje analizira Bosnu i Hercegovinu u kontekstu ovih kriterija. I konačno, posljednji dio rada, sadrži preporuke za unapređenje bosanskohercegovačke pozicije na putu ka EU.

U dijelu rada koji sadrži prikaz ekonomskih pokazatelja za Bosnu i Hercegovinu u periodu 2000-2004. godina, koristili smo analitički metod obrade ekonomskih pokazatelja. U poređenju sa drugim zemljama EU i zemljama kandidatima, korištena je komparativna analiza kako bismo mogli objektivno odrediti poziciju BiH u odnosu na posmatrane zemlje. Dio rada koji analizira ekonomske kriterije za članstvo, rađen je uz korištenje *Tranzicijskih indeksa* koji su relevantni za temu, a na temelju kojih smo računali indeks odstupanja BiH u odnosu na tranzicijske zemlje, sada članice EU, kao i tranzicijske zemlje kandidate. Također, koristili smo i metod projekcije kada je u pitanju moguće ispunjavanje kriterija iz posmatranih oblasti. Pored navedenog pristupa, koristeći izvještaje Evropske komisije kao primjer, i naravno subkriterije koje je moguće izvesti za obradu ekonomskih kriterija za članstvo, analizirali smo relevantne indikatore BiH za posljednjih nekoliko godina. Ovaj dio rada sadrži temeljitu analizu relevantnih uslova za članstvo u EU i EMU na primjeru Bosne i Hercegovine.

Analizirati jednu ovakvu temu, pogotovo na primjeru BiH, otežano je iz tri osnovna razloga. Kao prvo, suočeni smo sa nedovoljnošću svih, za našu analizu, relevantnih podataka, primarno zbog neadekvatne domaće statističke podrške. Kao drugo, ne postoji jedinstvena niti koherentna metodologija za mjerenje ispunjenja ekonomskih kriterija za članstvo jedne zemlje. Iz tog razloga, morali smo koristiti kombinaciju više metoda kako bismo bili u stanju objektivno analizirati problem istraživanja, i na bazi toga dati relevantne preporuke za unapređenje. I konačno, bilo koja ekonomska analiza u Bosni i Hercegovini otežana je zbog, prema velikom broju procjena, velikog učešća neformalne ekonomije na tržištu, i samim tim, potencijalnog problema potcijenjenosti realnih ekonomskih pokazatelja u zemlji.

Na kraju želimo istaći da je ovaj rad fokusiran isključivo na ekonomske aspekte integracije bez ulaženja u druga područja, uključujući i aktualne političke probleme koji su direktno

vezani za napredak Bosne i Hercegovine na putu prema EU. Jasno je da svi ostali problemi i područja koja su vezana za "evropski" put BiH moraju doći na red i biti riješeni u "pravo" vrijeme, ali ovaj rad nije ulazio u razmatranje ostalih područja evropskih integracija.

1. BOSNA I HERCEGOVINA – UKRATKO O EKONOMSKOM RAZVOJU OD 2000. GODINE

Bosna i Hercegovina je jedna od država u regiji koja je u posljednjoj deceniji XX stoljeća doživjela tako obimna ratna razaranja koja nisu upamćena na ovim prostorima još od Drugog svjetskog rata. Prije izbijanja pomenutih ratnih sukoba na prostorima ex Jugoslavije, Bosna i Hercegovina je po svojim ekonomskim performansama bila razvijenija od nekih tranzicijskih zemalja koje su sada punopravne članice Evropske unije. Bosanskohercegovački GDP-a p/c danas je tek na razini od oko 60 % prijeratnog nivoa.

Startna ekonomska pozicija Bosne i Hercegovine u okruženju, kao posljedica rata, pomjerena je za nekoliko decenija unazad a nadolazeći procesi i pojave koji obilježavaju današnje vrijeme – tranzicija, liberalizacija, globalizacija, transnacionalizacija – dobili su posebnu dimenziju u ovakvom okruženju. To je realnost koja se ne može zaobići. Uprkos tome, jedno je sigurno, nova prioritarna misija u Bosni i Hercegovini jeste punopravno članstvo u Evropskoj uniji.

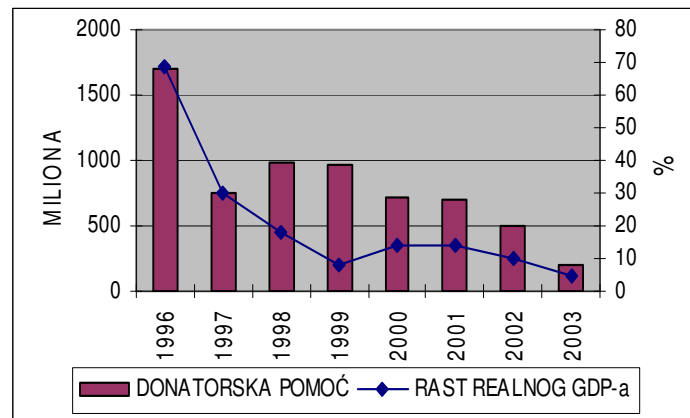
Tabela 1: Bosna i Hercegovina, ključni ekonomski pokazatelji 2000-2004

INDIKATORI	2000	2001	2002	2003	2004
Rast realnog GDP-a, % promjena	5,6	4,5	5,5	3,5	5,7
Stopa inflacije (CPI), godišnji prosjek	4,8	3,1	0,4	0,6	0,4
Stopa nezaposlenosti, zvanična statistika	39,7	40,3	40,9	42,0	43,2 %
Stopa nezaposlenosti, sa sivom ekonomijom*	-	22,9	21,1	19,6	-
Bilans budžeta, % GDP-a (prije grantova)	- 16,5	-10,5	- 7,3	-3,0	- 3,2
Bilans budžeta, % GDP-a (uključujući grantove)	- 7,0	- 3,3	- 2,2	0,4	- 0,1
Trgovinski bilans, % GDP-a	- 36,1	- 36,4	- 37,0	- 35,0	- 35,0
Bilans tekućeg računa, % GDP-a, prije grantova	- 13,8	- 16,7	- 20,3	- 18,2	- 18,7
Bilans tekućeg računa, % GDP-a, poslije grantova	- 13,1	- 16,2	- 20,0	- 18,0	- 18,5
Vanjski dug, % GDP-a	58,8	48,2	42,2	34,0	33,0
Ukupan dug, % GDP-a	-	-	-	-	59,7
Omjera duga i izvoza, % promjena	218,5	183,7	171,9	135,8	120,6
FDI, miliona €	161,1	147,6	219,4	253,4	344,4
FDI, % GDP-a	3,2	2,6	4,1	4,5	5,25,8

* Izvor: Živjeti u BiH – istraživanje, 2003
Izvor: Evropska komisija, BH statistika

Prvih poslijeratnih godina Bosna i Hercegovina je zabilježila izuzetno visoke stope ekonomskog rasta (1996. godine preko 80 %), što bi, koristeći jednostavnu analizu, moglo svrstati ovu ekonomiju u najbrže rastuću u svijetu¹. Međutim, ekonomski rast u BiH više je bio posljedica ulaganja međunarodne zajednice u obnovu zemlje, primarno infrastrukture, nego posljedica investicione aktivnosti u zemlji. Kao drugo, treba imati u vidu činjenicu da je GDP BiH tokom ratnog perioda zabilježio izuzetno veliki pad što je samo po sebi promijenilo startnu poziciju ove zemlje na izuzetno nizak nivo. Odatle i, kvantitativno posmatrano, visoke stope rasta po završetku ratnih dešavanja nisu iznenađujuće. Međutim, visoke stope ekonomskog rasta su jako brzo padale da bi već u 2003. godini ta stopa iznosila svega 3,5 %. Nakon što je priliv strane pomoći smanjen, naglo je smanjena i stopa rasta GDP-a što upućuje na moguću pozitivnu korelaciju priliva finansijske pomoći i rasta Bruto domaćeg proizvoda BiH.

Grafikon 1: Rast realnog GDP-a i priliv donatorske pomoći u BiH²

Bruto domaći proizvod Bosne i Hercegovine, kako ukupni tako i po stanovniku, još uvijek je ispod njegove vrijednosti od prije rata³, ali isto tako i u odnosu na mogućnosti privrede.

Većina preduzeća u Bosni i Hercegovini, kako pokazuju rezultati ispitivanja u poslovnom

¹ U izvještaju iz 2005. godine, londonski The Economist je rangirao BiH na prvo mjesto upravo prema kriteriju rasta realnog GDP-a.

² Izvor: *The World Bank's Role in the Development of a Financial Market in Bosnia and Herzegovina*, January 17, 2002, Lecture by Joseph Ingram, Director World Bank Country Office Bosnia and Herzegovina at the Faculty of Economics, Sarajevo

³ Procjenjuje se da je dostigao vrijednost od oko 60 % predratne vrijednosti GDP-a.

sektoru⁴, koristi svoje kapacitete ispod razine pune iskorištenosti. U isto vrijeme, zvanična nezaposlenost je izuzetno visoka i prema podacima u 2004. godini iznosi 43,2 % s tendencijom daljeg rasta. Ono što se mora pomenuti u kontekstu pokazatelja tržišta rada jeste da postoji mnogo procjena koje ukazuju na činjenicu da je zvanična nezaposlenost u zemlji precijenjena. Osnovni razlog tome jeste veliko učešće sive ekonomije u ukupnim ekonomskim aktivnostima u BiH, odnosno veliki broj zvanično nezaposlenih lica koja imaju neku vrstu radnog angažmana u neformalnom sektoru. Istraživanja koja su rađena prema ILO metodologiji pokazuju da je nezaposlenost u BiH ispod 20 % u 2003. godini. Taj podatak nas također navodi na zaključak o velikom učešću sive ekonomije u BiH, odnosno velikom broju zvanično neregistriranih lica koja imaju neku vrstu radnog angažmana ali koja nije u statistici evidentirana.

Podaci o budžetskom deficitu koji su prezentirani u Tabeli 1 upućuju na pozitivne trendove kada je u pitanju ovaj makroekonomski pokazatelj, a koji je ujedno indikator spremnosti bosanskohercegovačke ekonomije za buduće integrisanje u EU i EMU. Visoki deficit od 7 % GDP-a iz 2000. godine prerastao je u suficit u 2003. godini, dok je u 2004. godini deficit iznosio oko 1 %. Pored zadovoljavajuće razine ukupnog budžetskog deficita, stanje sa inflacijom također je prilično stabilno. Stopa inflacije mjerena CPI indeksom nalazi se na razini ispod 1 % još od 2002. godine. Izuzetna stabilnost općeg nivoa cijena najvećim dijelom posljedica je restriktivnog aranžmana u kome funkcioniše Centralna banka BiH – Currency Board – koji isključuje inflaciju izazvanu monetarnom ekspanzijom. Naglašena monetarna stabilnost predstavlja bitnu determinantu ukupne makroekonomske stabilnosti u zemlji. Uz stabilnu inflaciju, Centralna banka BiH bilježi kontinuirani rast ukupnih deviznih rezervi.

⁴ Prema istraživanju poslovnog sektora koje provodi UNDP, iskorištenost kapaciteta u domaćim firmama je u 60 % slučajeva ispod razine pune uposlenosti, dok samo 35 % kompanija u potpunosti koristi moguće kapacitete. Izvor: UNDP, Sistem ranog upozoravanja, Godišnji izvještaj 2004, Sarajevo, 2005. godine, str. 25.

Također, ukupna štednja stanovništva u Bosni i Hercegovini ima tendenciju povećanja, i u 2004. godini procijenjena je na razini od oko 2,5 milijardi KM.

S druge strane, stanje u ekonomskim odnosima sa inostranstvom više je nego zabrinjavajuće. Spoljnotrgovinski deficit u 2004. godini premašio je 6 milijardi KM, ili iskazano u relativnim omjerima, gotovo je dostigao razinu od 50 % visine zvaničnog GDP-a⁵. Stanje u tekućem računu platnog bilansa nešto je bolje ali još uvijek nepovoljno za bosanskohercegovačku, kako eksternu, tako i internu ravnotežu. Deficit u tekućem računu kreće se na razini od 18 % GDP-a što je visoko iznad prosjeka zemalja EU i zemalja iz okruženja. Očigledno je da je bosanskohercegovačka ekonomija još uvijek uvozno ovisna ekonomija.

"Uvidom u strukturu izvoza prema carinskim procedurama dolazi se do zaključka da i sam izvoz sve više ovisi o uvozu. Ono što zabrinjava jeste činjenica da 42 % ukupnog izvoza BiH čine robe koje se uvoze da bi se preradile i doradile i potom izvezle, što ukazuje na relativan porast te komponente u ukupnom izvozu od 16,7 % u odnosu na isti period prošle godine".⁶

Ukupan dug, iskazan u procentima izvoza dobara i usluga, ima trend naglašenog pada s obzirom na činjenicu da je pao sa razine od 218,5 % visine ukupnog bosanskohercegovačkog izvoza iz 2000. godine, na visinu od 120,6 % 2004. godine. Posmatran kao postotak Bruto domaćeg proizvoda, javni dug je u 2004. godini procijenjen na razini od oko 60 % GDP-a BiH. Dok javni dug bilježi trend pada, priliv direktnih stranih investicija ima tendenciju povećanja. Porast priliva FDI bio je posebno naglašen u 2004. godini kada je ukupan saldo FDI povećan za preko 35 % u poređenju sa prethodnom godinom⁷.

⁵ Izvor: Spoljnotrgovinska/vanjskotrgovinska komora BiH, *Pregled ostvarene vanjskotrgovinske razmjene za BiH za period I-XII 2003. i 2004. godine*, Sarajevo, februar 2005. godine. Pogledati Tabelu 9 u Aneksu. Napomena, prema podacima Evropske komisije taj deficit je manji i iznosi 35 % GDP-a 2004. godine. Međutim, u oba slučaja radi se o izuzetno visokim stopama vanjskotrgovinskog deficita.

⁶ Izvor: Spoljnotrgovinska/vanjskotrgovinska komora BiH, *Pregled ostvarene vanjskotrgovinske razmjene za BiH za period I-XII 2003. i 2004. godine*, Sarajevo, februar 2005. godine, str. i.

⁷ Prema podacima Ministarstva vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH iz 2005. godine, taj rast je čak bio i veći od 100 % u poređenju sa prethodnom godinom.

I na kraju, nakon kratkog presjeka stanja bosanskohercegovačke ekonomije zaključujemo da su najveći problemi u realnom sektoru ekonomije (GDP, nezaposlenost, platni bilans). Bruto domaća proizvodnja još uvijek je niska i iznosi oko 60 % predratne. Relativni rast realnog GDP-a od oko 5 % za bosanskohercegovačke prilike je nedovoljan, nezaposlenost je izuzetno visoka i ima trend povećanja a uz to prisutna je velika neravnoteža vanjskog sektora, odnosno visok deficit u tekućem i trgovinskom računu platnog bilansa. Javna potrošnja još uvijek je visoka i iznosi preko 45 % visine GDP-a što može izazvati dalje pritiske na budžete. S druge strane, svijetle tačke BiH ekonomije su stabilnost opće razine cijena, minimalan budžetski deficit i javni dug koji bilježi trend pada.

2. POLOŽAJ BOSANSKOHERCEGOVAČKE EKONOMIJE U "EVROPSKOM" OKRUŽENJU

2.1. Bosna i Hercegovina na putu prema Evropskoj uniji

Saradnja Bosne i Hercegovine i Evropske unije nije novijeg datuma. Prvi odnosi uspostavljeni su još međunarodnim priznanjem Bosne i Hercegovine 1992. godine, mada je saradnja postojala i u okviru bivše Jugoslavije. Nakon završetka ratnih dešavanja, Evropska unija pružila je veoma značajnu podršku u procesima potpisivanja i provođenja Dejtonskog mirovnog sporazuma, a nakon toga uslijedila je značajna finansijska pomoć i druge aktivnosti u podršci bržem oporavku zemlje. Pomenut ćemo da je ubrzo nakon "Daytona" formirana CTF – Konsultativno radno tijelo čija je osnovna funkcija bila zajednički rad na prilagođavanju ukupne legislative zemlje zahtjevima EU kroz pružanje tehničke i stručne pomoći lokalnoj administraciji u stvaranju regulatornog okvira prilagođenog standardima EU.

Vrlo ozbiljan pristup pitanju evropskih integracija i asistencija na tom putu su već tada uveliko započeti. Ubrzo nakon toga objavljen je dokument *Road Map – Mapa puta za BiH* a koji je sadržavao 18 uslova koje je trebalo ispuniti kako bi Bosna i Hercegovina pristupila izradi Studije izvodljivosti – *Feasibility Study* – za otpočinjanje pregovora o Stabilizaciji i pridruživanju (SAA). Po strukturi postavljenih uslova, *Road Map* je bio gotovo identičan kriterijima iz Kopenhagena. Obuhvatao je političke, ekonomske i uslove vezane za proces demokratizacije, ljudskih prava i vladavine zakona. Nakon izvještaja Evrpske komisije o ispunjavanju uslova *Road Map-a* iz 2002. godine, u 2003. godini Komisija je odobrila Studiju podobnosti i identifikovala 16 prioriternih područja reformi čiji bi napredak omogućio otvaranje pregovora o SAA. Konstatujući da je *Road Map* bio "pokazatelj nekih gorućih pitanja i mjerilo političke volje za rješavanje pitanja koja je sadržavala", Evropska komisija objavila je početak *Feasibility study* na osnovu koje će

"procijeniti da li je BiH spreman da otpočne pregovore o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju (SAA). Ukoliko želi sustići susjedne zemlje, od kojih su neke već ušle u fazu tranzicije, BiH mora ubrzati reforme... i razviti istinski samoodržive strukture".⁸

Iako je *Feasibility Study* prihvaćena, teško je tvrditi da je u posljednje vrijeme napravljen značajniji napredak na putu evropskih integracija. Osnovni razlog ovakve konstatacije jeste činjenica da je Bosna i Hercegovina tek ušla u fazu početka pregovora o potpisivanju Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju. Pored toga, sasvim je jasno da zaostaje za susjednim zemljama – Hrvatskom, Makedonijom i Srbijom i Crnom Gorom.

⁸ "Bosna i Hercegovina – Izvještaj o stabilizaciji i pridruživanju", Evropska komisija, 2003. godine.

2.2. Bosna i Hercegovina i zemlje EU

Evropska unija predstavlja supranacionalnu integraciju koja je po svojoj ekonomskoj snazi jedna od vodećih svjetskih ekonomskih sila danas. Raditi poređenje ekonomskih indikatora Bosne i Hercegovine sa Evropskom unijom, naravno da unaprijed upućuje analitičara na moguće zaključke do kojih se objektivno i dolazi. Bosna i Hercegovina, po svojim ekonomskim performansama, zaostaje za zemljama Evropske unije što je posebno primjetno kod indikatora koji se odnose na realnu ekonomiju.

Tabela 2: Bosna and Hercegovina i EU (15), EU (25) – ključni ekonomski indikatori '04.

INDIKATORI	EU (15)	EU (25)	BH
Rast realnog GDP-a, % promjena	2,3	2,4	5,7
GDP per capita, EU 15 = 100, u % EU 15	100	87,9	7,3
Stopa nezaposlenosti, % radne snage	9,0	8,0	43,2
Stopa inflacije (CPI), godišnji prosjek	2,0	2,1	0,4
Bilans budžeta, % GDP-a	- 2,6	- 2,6	- 0,1
Bilans tekućeg računa, % GDP-a	0,4	0,2	- 17,3
Ukupan javni dug, % GDP-a	64,7	63,8	59,7
Izvor: Eurostat, EC, ECB			

Usporedimo li podatke BiH sa Evropskom unijom prije posljednjeg proširenja (EU 15) prvo što uočavamo jeste izuzetno veliko odstupanje u visini GDP-a po stanovniku. Bosanskohercegovački GDP po stanovniku nalazi se na razini tek od 7 % prosjeka pomenute grupe zemalja. To je dobar pokazatelj i razine životnog standarda stanovnika BiH u poređenju sa onim u EU 15. Stanje je tim gore kada se uzme u obzir da je i zvanična nezaposlenost u BiH veća oko 5 puta, a deficit tekućeg računa platnog bilansa za nevjerojatnih 43 puta.

Ipak, Bosna i Hercegovina bi se mogla ravnopravno nositi sa ovom grupacijom zemalja kod makroekonomskih indikatora: ukupan javni dug, bilans budžeta i stopa inflacije. U sva tri

slučaja, indikatori za Bosnu i Hercegovinu su kompatibilni sa indikatorima 15 zemalja Evropske unije prije posljednjeg proširenja.

I konačno, primjećujemo da je rast GDP-a u BiH za 2,5 puta veći nego u EU 15. Ukoliko bi ovom podatku pristupili bez ulaženja u dublju analizu, mogli bi zaključiti da je ekonomija BiH prosperitetnija i brže rastuća od EU 15. Međutim, ovdje se moraju imati u vidu dvije nezaobilazane činjenice kako bi imali stvarnu predstavu o značenju ovih vrijednosti. Kao prvo, privredni kapaciteti u BiH su nedovoljno iskorišteni, a kao drugo niska je startna osnova sa koje je krenuo rast GDP-a nakon rata. Drugačije kazano, čak i zabilježeni rast od 5,7 % je nedovoljan za BiH, jer se BiH u stvari približava EU 15 za pomenutu stopu rasta umanjenu za rast EU 15. Imajući u vidu da je GDP p/c u BiH tek 7 % onog u EU 15, nije teško naslutiti koliko je potrebno da BiH sustigne razinu GDP-a p/c ovih zemalja, oстане li dinamika rasta manje-više ista.

Ukoliko uporedimo ekonomske indikatore BiH sa istim pokazateljima za Evropsku uniju, ali sada posmatrajući Uniju nakon proširenja (EU 25), uočavamo da je pozicija Bosne i Hercegovine nešto bolja u poređenju sa rezultatima prethodne komparativne analize. Tako je GDP po stanovniku u Bosni i Hercegovini na razini od 8,3 % EU 25 što je za oko 20 % bolji relativni omjer nego u prethodnom slučaju. Međutim, deficit u tekućem računu platnog bilansa je za dva puta lošiji nego u prethodnom slučaju, dok su ostali pokazatelji manje više isti kao i u poređenju sa EU 15.

Zaostajanje Bosne i Hercegovine u poređenju sa zemljama Evropske unije najviše je izraženo u realnom sektoru ekonomije, odnosno po pitanju razine GDP-a po stanovniku, postotku nezaposlene radne snage, i stanju vanjske ravnoteže, odnosno stanju bilansa tekućeg računa. S

druge strane, BiH je u potpunosti kompatibilna po pitanju opće razine cijena i stanja javnih finansija, odnosno razine ukupnog javnog duga i deficita budžeta.

2.3. Bosna i Hercegovina i manje razvijene zemlje članice

Nakon što smo uporedili ekonomske indikatore Bosne i Hercegovine sa zemljama Evropske unije prije i poslije proširenja, vrijedna posebne pažnje jeste i usporedba BiH sa zemljama članicama, ali zemljama koje spadaju u red najmanje razvijenih unutar Unije. Tako smo uradili usporedbu BiH sa tri zemlje manje razine razvijenosti, a to su: Latvija, Litvanija, Poljska - označićemo ih sa "EU 3".

Tabela 3: Bosna i Hercegovina i EU 3 – ključni ekonomski indikatori '04.

INDIKATORI	Latvija	Litvanija	Poljska	Prosjek LV, LT, PL	BH
Rast realnog GDP-a, % promjena	8,3	6,7	5,3	6,8	5,7
GDP per capita, EU 15 = 100, u % EU 15	18,8	20,5	20,1	19,8	7,3
Stopa nezaposlenosti, % radne snage	9,8	10,8	18,8	13,1	43,2
Stopa inflacije (CPI), godišnji prosjek	6,2	1,1	3,6	3,6	0,4
Bilans budžeta, % GDP-a	- 0,8	- 2,5	- 4,8	-2,7	- 0,1
Bilans tekućeg računa, % GDP-a	- 12,4	- 8,3	- 1,3	-7,3	- 17,3
Ukupan javni dug, % GDP-a	14,4	19,7	43,6	25,9	59,7

Napomena: Izbor zemalja i kalkulacija prosječne vrijednosti za Latviju, Litvaniju i Poljsku su urađeni od strane autora. Kriterij za selekciju je bio GDP p/c u PPP kao % GDP p/c od EU 15 u PPP u 2004.
Izvor: EUROSTAT, EC, ECB.

Bosna i Hercegovina je, u poređenju sa prosječnim pokazateljima tri posmatrane zemlje Evropske unije, u nešto boljoj poziciji u odnosu na agregatne pokazatelje EU 15 i EU 25. GDP po stanovniku u BiH je na razini od 37 % prosjeka ovih zemalja dok je u poređenju sa EU 15 bio samo 7 %. Deficit tekućeg računa platnog bilansa veći je za nešto više od 2 puta, dok je u odnosu na Zemlje EU 25 deficit posmatran kao postotak GDP-a bio veći za preko 80 puta. Nažalost, rast realnog GDP-a u BiH bio je manji za gotovo 20 % od prosjeka tri

posmatrane zemlje, gdje je Latvija, kao što se vidi u tabelarnom prikazu, postigla najveću stopu rasta na razini od 8,3 %.

BiH ima izuzetno visoku zvaničnu stopu nezaposlenosti i u poređenju sa ovim zemljama koje i same imaju problema sa nezaposlenosti (13 %) u poređenju sa prosjekom Unije. Interesantno jeste da ova grupa zemalja ima ukupni javni dug samo na razini od 26 % visine GDP-a tako da je bosanskohercegovački javni dug za dva puta veći posmatran kao procenat Bruto domaćeg proizvoda. Stanje sa inflacijom i deficitom budžeta je stabilno u oba slučaja, s tim da je rast cijena bio dosta izraženiji u EU 3 nego u BiH.

2.4. Bosna i Hercegovina i zemlje kandidati

Bugarska i Rumunija jesu zemlje kandidati za članstvo u EU čiji se prijem očekuje u 2007. godini. Hrvatska je također kandidat za članstvo koja se nada prijemu 2009-2010. godine. Neupitno je da su ove zemlje i njihov uspjeh u evropskim integracijama izuzetno interesantne za Bosnu i Hercegovinu.

Tabela 4: Bosna i Hercegovina i zemlje kandidati – ključni ekonomski indikatori '04.

INDIKATORI	Bugarska	Rumunija	Hrvatska	Prosjek od BU+RU+HR	BH
Rast realnog GDP-a, % promjena	5,6	8,3	3,8	5,9	5,7
GDP per capita, EU 15 = 100, u % EU 15	9,9	10,6	23,7	14,7	7,3
Stopa nezaposlenosti, % radne snage	11,9	7,1	19,3	12,8	43,2
Stopa inflacije (CPI), godišnji prosjek	6,1	11,9	2,2	6,7	0,4
Bilans budžeta, % GDP-a	1,3	- 1,4	- 4,7	-1,6	- 0,1
Bilans tekućeg računa, % GDP-a	- 7,4	- 7,5	- 5,7	-6,9	- 17,3
Ukupan javni dug, % GDP-a	38,8	18,5	53,8	37,0	59,7

Izvor: EUROSTAT, EC, ECB.

Rast realnog GDP-a, pored EU 3, veći je bio i u Bugarskoj i Rumuniji u poređenju sa BiH što je sigurno potvrda ranije rečene teze da je stopa rasta realnog GDP-a od oko 5 % nedovoljna

za bosanskohercegovačku ekonomiju. GDP po stanovniku u Bosni i Hercegovini je na razini od oko 50 posto prosjeka tri posmatrane zemlje što je relativno dobro, pogotovo imajući u vidu mnoge procjene koje govore o podcijenjenoj razini GDP-a BiH zbog velikog učešća sive ekonomije u zemlji. Stanje na tržištu radne snage i tekućem računu platnog bilansa u zemljama kandidatima je također značajno lošije nego što je to slučaj u Evropskoj uniji, a samim tim, odstupanja Bosne i Hercegovine u poređenju sa ovim zemljama mnogo su manja nego sa ostalim posmatranim skupinama zemalja EU. Tako prosječna nezaposlenost u tri posmatrane zemlje iznosi oko 13 %, a deficit tekućeg računa platnog bilansa oko 8 %. Primjećujemo da je najveća stopa nezaposlenosti zabilježena u Hrvatskoj. Također, uočavamo da je ukupan javni dug prilično nizak imajući u vidu činjenicu da je prosječan javni dug zemalja kandidata ispod 37 % visine GDP-a.

Kada je u pitanju stopa opće razine cijena, to je jedini pokazatelj gdje Bosna i Hercegovina ima svojevrsnu prednost u odnosu na zemlje kandidate, s obzirom na činjenicu da je prosječna stopa inflacije u zemljama kandidatima 6,7 %. Opći porast cijena bio je najveći u Rumuniji i u 2004. godini iznosio je 12 %. Rumunija ima nešto bolje ekonomske pokazatelje u odnosu na Bugarsku, s obzirom na činjenicu da je GDP p/c viši nego u Bugarskoj, ekonomski rast u 2004. godini je bio viši za gotovo 2 %, nezaposlenost je manja za čak 4 %, dok je ukupan javni dug 18,5 %. Jedino je deficit budžeta Rumunije nešto viši nego u Bugarskoj, ali je i on u dozvoljenim granicama.

Bosanskohercegovački susjed, Hrvatska, ima znatno viši nivo GDP-a po stanovniku u poređenju sa BiH, i za više nego dva puta manju nezaposlenost kao i deficit tekućeg računa platnog bilansa. Kada su u pitanju ostali posmatrani pokazatelji, manje-više ujednačeni su između ove dvije zemlje, s tim da BiH posjeduje veću stabilnost cijena i manji budžetski deficit, dok je u Hrvatskoj ukupan javni dug nešto niži od bosanskohercegovačkog.

2.5. BH komparativna matrica

Nakon pojedinačne komparativne analize makroekonomskih pokazatelja Bosne i Hercegovine sa ciljnim skupinama zemalja relevantnim za temu istraživanja, napravili smo matricu koja obuhvata rezultate ove analize. Pored prikaza zaključaka do kojih smo došli, u matricu smo uključili i potencijalnu dinamiku prema kojoj je moguće da Bosna i Hercegovina dostigne razinu posmatranog indikatora. U procjeni dinamike pošli smo od trenutne ekonomske situacije i pretpostavke da se započnu konkretne aktivnosti kako bi se popravilo stanje u pojedinom segmentu ekonomije za koju se vežu posmatrani indikatori u Tabeli 5.

U kojoj je mjeri moguće porediti ključne indikatore Bosne i Hercegovine sa zemljama za koje je rađena komparativna analiza u smislu njihove vrijednosti i kvaliteta indikatora, ocijenili smo na skali od I – IV. Procjenu dinamike dostizanja indikatora zemalja sa kojima je rađeno poređenje također smo ocijenili na skali od 1- 4. Legenda skale nalazi se u prilogu Tabele 5.

Tabela 5: BH komparativna matrica

INDICATOR	BH/ EU 15	BH/ EU 25	BH/ EU 3	BH/ CANDIDATES
Rast realnog GDP-a, % promjena	III 4	III 4	III 3	III 3
GDP per capita, EU 15 = 100, u % EU 15	IV 4	IV 4	III 4	II 3
Stopa nezaposlenosti, % radne snage	IV 4	IV 4	IV 4	IV 3
Stopa inflacije (CPI), godišnji prosjek	I 1	I 1	I 1	I 1
Bilans budžeta, % GDP-a	I 1	I 1	I 1	I 1
Bilans tekućeg računa, % GDP-a	IV 4	IV 4	III 3	III 3
Ukupan javni dug, % GDP-a	I 1	I 1	II 2	II 2

INDIKATORI: I – veoma dobro; II – dobro; III - loše; IV – veoma loše
DINAMIKA: 1 – trenutno; 2 – kratki rok; 3 – srednji rok; 4 – dugi rok

Rast realnog GDP-a u BiH ocijenili smo sa "loše" u svim slučajevima zato što je ekonomski rast u BiH manji nego u zemljama kandidatima i EU 3, s jedne strane. S druge strane, bosanskohercegovački GDP po stanovniku ima najnižu vrijednost u svim poređenjima koja smo radili, tako da je ekonomski rast BiH nedovoljan kada se govori o mogućnosti približavanja životnom standardu zemalja EU, barem u narednih 20-30 godina.

GDP posmatran po stanovniku dobio je ocjenu "veoma loše" za EU 15 i EU 25, a razlog je što je GDP p/c u BiH tek oko 8 % njegove vrijednosti u pomenutim zemljama. Stanje vezano za ovaj indikator je "loše" za EU 3 imajući u vidu činjenicu da se GDP po stanovniku BiH približio visini od 40 % u ovom slučaju. U poređenju sa zemljama kandidatima, mišljenja smo da je zadovoljavajuća ocjena "dobro" s obzirom da je relativni omjer takav da je bez uzimanja u razmatranje sive ekonomije GDP po stanovniku na razini od oko 50 %.

Zvanična nezaposlenost u Bosni i Hercegovini je "veoma loša" u bilo kojem slučaju imajući u vidu da je stopa nezaposlenosti već na visini od preko 43 % i da ima tendenciju povećanja posljednjih godina. Indikatori – stopa inflacije i budžetski deficit – dobili su najvišu pozitivnu ocjenu iz jednostavnog razloga što se po ovim pokazateljima BiH može porediti sa bilo kojom skupinom zemalja. Pored ovih indikatora, i javni dug je dobio relativno dobru ocjenu s obzirom da je ukupan javni dug BiH oko 60 % visine GDP-a što je relativno dobro u poređenju sa drugim zemljama.

I konačno, visina deficita tekućeg računa platnog bilansa ima ocjenu "veoma loše" u poređenju sa EU 15 i EU 25, dok je u poređenju sa EU 3 i zemljama kandidatima stanje nešto bolje i ocjena je "loše". Deficit tekućeg računa platnog bilansa na razini od oko 18 % je

izuzetno loš pokazatelj i prema tome jasno je da su ocjene o ovom indikatoru upozoravajuće za Bosnu i Hercegovinu.

Kada je u pitanju dinamika, odnosno vrijeme u kojem Bosna i Hercegovina uz posebne napore može dostići posmatrane zemlje, stanje je slično prethodnim ocjenama.

Jedino u dugom roku Bosna i Hercegovina treba računati na stope rasta EU 15 i EU 25, koje su istina manje nego u BiH, ali u jednom potpuno drugačijem ekonomskom okruženju – iskorištenost kapaciteta daleko je veća. Teško je porediti ove indikatore koristeći statički pristup, s obzirom da se radi o potpuno različitom "kvalitetu" ekonomije. Kada ekonomija dostigne nivo velike iskorištenosti kapaciteta, male stope rasta su nešto što je sasvim za očekivati, kako prema ekonomskoj teoriji, tako i prema praksi. S druge strane, Bosna i Hercegovina ima nešto niže stope rasta u poređenju sa EU 3 i zemljama kandidatima koje će teško dostići prije 2007. godine izuzev ako se ne dese značajnije promjene u bosanskohercegovačkom okruženju. Ovakvo mišljenje posljedica je činjenice da optimistički scenario Razvojne strategije BiH 2004-2007 (PRSP) predvidio stope ekonomskog rasta od 5,5 %.

Bosna i Hercegovina neće uspjeti dostići GDP po stanovniku EU 15, EU 25 ili EU 3 izuzev u dugom roku, ali rekli bismo u "veoma dugom roku". S druge strane, razini GDP-a p/c zemalja kandidata, BiH bi se uz određene napore mogla približiti u srednjem roku, pogotovo što stalno imamo na umu da veliko učešće sive ekonomije rezultira činjenicom da su ekonomski pokazatelji BiH potcijenjeni i da uvijek postoji mogućnost da se i s te strane dobije statistički relevantnija slika, koja će sigurno ići u prilog BiH.

Smanjiti nezaposlenost na razinu posmatranih skupina zemalja, barem kada je riječ o zvaničnoj stopi, nije moguće izuzev u dugom roku. S druge strane, stopa inflacije i budžetski deficit na takvoj su razini da se BiH, u bilo kojem trenutku, može porediti sa zemljama Evropske unije i zemljama kandidatima, i naravno ispuniti kriterije iz Mاستrihta po ovom pitanju. I konačno, kada je u pitanju ukupan javni dug, BiH se po njegovoj visini može porediti sa zemljama EU 15 i EU 25 u datom trenutku, dok je u zemljama EU 3 i zemljama kandidatima javni dug za 50 % niži.

3. EKONOMSKI KRITERIJI ZA ČLANSTVO U EU I EMU

3.1. Evropska unija: od Mاستrihta do danas

Evropska unija osnovana je Mاستrihtskim ugovorom koji je potpisan 7. februara 1992. godine, a stupio je na snagu 1. novembra 1993. godine od kada postoji ova supranacionalna integracija. Unija je utemeljena na tri stuba. Prvi stub čine zajednice koje su nastale nakon Drugog svjetskog rata, a to su: Evropska zajednica za uglj i čelik, EUROATOM i Evropska zajednica. Drugi oslonac obuhvata saradnju zemalja članica na području Zajedničke vanjske i sigurnosne politike (*CFSP – Common Foreign and Security Policy*). I, konačno, treći stub obuhvatio je saradnju država članica u oblasti pravosuđa i unutarnjih poslova (*PJCCM - Police and Judicial Co-operation in Criminal Matter*). Kada je osnovana, Uniju je činilo 12 punopravnih članica – Francuska, Njemačka, Italija, Belgija, Holandija, Luksemburg, Velika Britanija, Irska, Danska, Grčka, Španija i Portugal.

Osnovni uvjeti za proširenje EU utvrđeni su već članom 0. Rimskog ugovora iz 1957, doradenog 1997. godine Amsterdamskim ugovorom:

"bilo koja evropska zemlja koja poštuje načela slobode, demokracije, ljudskih prava i temeljnih sloboda te vladavine prava može podnijeti zahtjev za članstvo u Uniji"⁹

Na Vijeću održanom 1993. godine EU donijela je odluku prema kojoj

"pridružene zemlje u centralnoj i istočnoj Evropi koje to žele, mogu postati članice EU"¹⁰

Otvorenost Unije prema drugim evropskim zemljama za članstvo, naravno uz uvjete prihvatanja evropskih tekovina i standarda, rezultirala je da ubrzo i dođe do prvog proširenja 1995. godine kada su punopravne članice Unije postale do tada neutralne države – Austrija, Švedska i Finska, inače članice EFTA-e (Evropska zona slobodne trgovine). Nakon prvog proširenja uslijedile su i pripreme za do tada najveće proširenje u povijesti ove integracije, što se i desilo u proljeće 2004. godine kada je 10 novih zemalja dobilo status punopravnog člana – Malta, Kipar, Latvija, Litvanija, Slovačka, Mađarska, Estonija, Slovenija, Češka i Poljska.

Tako današnja Evropska unija broji 25 zemalja, pokriva ukupnu površinu od skoro 4 miliona kilometara kvadratnih, broji preko 450 miliona stanovnika, a ukupna vrijednost GDP-a iznosi skoro 11.000 milijardi \$. Pomenuti impresivni pokazatelji će se i dalje mijenjati imajući u vidu skoro proširenje prema Bugarskoj i Rumuniji, a i tendencije ostalih zemalja da postanu punopravni članovi ovog svjetskog ekonomskog "giganta".

⁹ Evropska komisija, 2001, str. 7

¹⁰ Evropska komisija, 2001, str. 8

3.2. Ekonomski kriteriji za članstvo

Evropska komisija je zaključila da u oblasti ekonomije zemlje kandidati moraju ispuniti odgovarajuće kriterije za članstvo. *Ekonomski kriteriji iz Kopenhagena* podrazumijevaju "postojanje funkcionalne tržišne ekonomije kao i kapacitete da se ekonomija nosi sa pritiscima konkurencije i tržišnim snagama u Uniji".

Nakon što zemlja postane punopravnom članicom Evropske unije, neophodno je da ispuni i drugi set ekonomskih kriterija za pristup Evropskoj monetarnoj uniji definiranih Mاستrihtskim ugovorom, uz napomenu da je to obaveza svih budućih novih članica EU, a što nije bio slučaj ranije.¹¹ *Nominalni i realni kriteriji konvergencije iz Mاستrihta* su, za razliku od Kopenhagenških kriterija, mnogo jasnije definirani i preciznije određeni. Imajući u vidu ovu činjenicu, nije rijetkost u literaturi sresti da su Mاستrihtski kriteriji postali "sinonim za spremnost zemalja kandidatkinja za pristup EU"¹².

Ekonomski kriteriji za članstvo u Evropskoj uniji i Evropskoj monetarnoj uniji su statični, ne govore mnogo o kvalitetu ekonomije, a također može se izreći primjedba da im nedostaje akademsko objašnjenje. Pored toga, kriteriji ne razmatraju niti efekat ispunjavanja na različite zemlje, imajući u vidu da niti jedna zemlja nema isto ekonomsko okruženje. Ipak, neophodno je da svaka zemlja preispita svoju poziciju u odnosu na ove kriterije te da u skladu sa upustvima koja dolaze od strane EU ispuni iste.

¹¹ Poznata je činjenica da Danska, Švedska i Velika Britanija nisu pristupile u EMU, dok takva mogućnost više ne postoji, kako za 10 novih zemalja članica iz posljednjeg proširenja, tako niti za buduće zemlje članice.

¹² Institut za javne financije, Zagreb, *Pridruživanje Hrvatske Europskoj uniji – Izazovi institucionalnih prilagodbi*, Mihaljek, D., Poglavlje: *Makroekonomski aspekti pridruživanja Hrvatske Europskoj uniji*, str. 30

Ekonomski kriteriji određeni u Kopenhagenu obuhvataju više podkriterija¹³:

- *da je ravnoteža između ponude i potražnje ustanovljena tržišnim snagama; kao i liberalizovane cijene i vanjska trgovina;*
- *da ne postoje značajne prepreke za ulazak na tržište (prilikom osnivanja novih preduzeća) i prilikom izlaska sa tržišta (bankrot);*
- *postojanje pravnog sistema uključujući i regulaciju vlasničkih prava; mogućnost nametanja zakona i ugovornih obaveza;*
- *ostvarena makroekonomska stabilnost uključujući odgovarajuću stabilnost cijena i održive javne finansije i platni bilans;*
- *široki konsenzus o ključnoj ekonomskoj politici;*
- *dovoljno razvijen finansijski sektor koji je u stanju da usmjerava štednju prema produktivnim investicijama;*
- *postojanje funkcionalne tržišne ekonomije sa zadovoljavajućom razinom makroekonomske stabilnosti za ekonomske subjekte koji mogu da donose odluke u stabilnom i predvidivom okruženju;*
- *odgovarajuća razina ljudskog i fizičkog kapitala dostupna uz razumne troškove, uključujući infrastrukturu, obrazovanje i istraživanje kao i budući razvoj ove oblasti;*
- *obim do kojeg vladina politika i zakon ujeiču na konkurenciju posmatrano kroz vanjskotrgovinsku politiku, politiku konkurencije, državnu pomoć, potporu sektoru malih i srednjih preduzeća;*
- *stepen i brzina integracija zemlje u vanjskoj trgovini ostvarena sa Unijom prije proširenja (Ovaj kriterij se odnosi kako na obim tako i na strukturu dobara koja se već razmjenjuju sa zemljama članicama);*

¹³ Izvor: European Commission, European economy, Enlargement papers, Directorate General for Economic and Financial Affairs, *Progress towards meeting economic criteria for accession: the assessment from the 2004 regular reports*, November 2004., str. 6-7.

- *udio malih firmi na tržištu, jednim dijelom iz razloga što male firme ostvaruju više koristi zbog olakšanog pristupa na tržište, a dijelom što dominacija velikih firmi može indicirati veća protivljenja prilagođavanju.*

Sve zemlje budući kandidati EU moraju pristupiti u drugoj fazi i u Evropsku monetarnu uniju i prihvatiti zajedničku valutu – Euro (€), odnosno nominalne i realne kriterije konvergencije.

Nominalni kriteriji konvergencije su slijedeći:

- *stopa inflacije u toku posmatrane godine ne smije preći 1,5 % prosječne stope inflacije u tri cjenovno najstabilnije zemlje*
- *dugoročna kamatna stopa ne smije biti viša od 2 % u odnosu na prosjek kamata tri cjenovno najstabilnije zemlje,*
- *deficit državnog budžeta kao i budžeta regiona te lokalni budžetski deficiti ne smiju preći 3 % vrijednosti GDP-a*
- *odnos javnog duga i GDP-a ne smije biti veći od 60 %*
- *nacionalna Centralna banka mora imati punu političku nezavisnost*

S druge strane, realna konvergencija predstavlja smanjivanje postojećeg jaza u indikatorima ekonomskog razvoja zemlje u odnosu na prosjek Unije, uključujući *dohodak po glavi stanovnika i njegovu strukturu, zatim konvergenciju nadnica i cijena, ravnotežu deviznog kursa.*¹⁴

¹⁴ Izvor: Gaspar, P., *Real and Nominal Convergence of Pre-Accession Economies and the Choice of Exchange Rate Regime*, International Center of Economic Growth and Budapest University of Economics, str.3.

3.3. Razumijevanje ekonomskih kriterija

Približavanje Bosne i Hercegovine Evropskoj uniji obilježeno je ispunjavanjem niza uslova - političkih, ekonomskih, socijalnih, administrativnih, institucionalnih, ... - koji se u svakodnevnoj praksi često nazivaju "obavezama" zemlje. Istina je da današnje tranzicijske zemlje imaju mnogo strožije kriterije koje je neophodno ispuniti u poređenju sa ranijim uslovima za članstvo, ali ključno pitanje koje se ovdje nameće jeste: da li kriteriji za članstvo predstavljaju korist i za nacionalne ekonomije ili pak izgubljenju priliku za provođenje vlastitih nacionalnih strategija?

Ono što se može kazati za ekonomske kriterije za članstvo jeste da su ovi kriteriji postavljeni tako da zemlji mogu samo stvoriti korist, pogotovo u dugom roku. Suština cjelokupnog procesa i uslova koji trebaju biti ispunjeni od strane pojedinih zemalja na putu prema EU jeste ostvarivanje realne konvergencije – odnosno približavanje visine dohotka po stanovniku i životnog standarda posmatrane zemlje prosjeku manje razvijenih članica EU. Realnu konvergenciju moguće je ostvariti jedino uz dugoročno održiv i stabilan rast u uslovima makroekonomske stabilnosti, što u oba slučaja predstavlja korist za nacionalnu ekonomiju. S druge strane, neispunjavanje ekonomskih uslova za članstvo u EU, ne samo da predstavlja propuštenu priliku zemlje na putu prema EU, nego je i sa stanovišta nacionalne ekonomije znak loših rezultata u ekonomskom okruženju – a pogotovo bi ovo bio slučaj u kontekstu Bosne i Hercegovina koja ima nisku startnu poziciju kada su u pitanju ekonomske performanse ove zemlje. Međutim, ono što se ipak mora imati u vidu jeste da, ispunjavanje ekonomskih kriterija za članstvo u EU i EMU je nužan, ali ne i apsolutno dovoljan uslov za ekonomski rast i razvoj u dugom roku, naročito zbog činjenice da su ovo dinamične kategorije i da odražavaju rezultat aktivnosti kompletnog ekonomskog sistema. Izbor prioriteta i

angažmana je na svakoj zemlji ali je "win-win" kombinacija jasna, dugoročno održiv ekonomski rast i razvoj koji je kompatibilan sa ekonomskim kriterijima za članstvo uz korištenje "dozvoljene" doze fleksibilnosti na tom putu¹⁵.

4. BOSNA I HERCEGOVINA I EKONOMSKI KRITERIJI ZA ČLANSTVO

4.1. Analiza ekonomskih kriterija na primjeru BiH

U analizi spremnosti Bosne i Hercegovine da udovolji ekonomskim kriterijima za članstvo u EU i EMU koristit ćemo EBRD pokazatelje s jedne strane, ali i druge indikatore koji su relevantni za ocjenu ovih kriterija

Tabela 6: EBRD indeksi, 2003.¹⁶

EBRD INDEKS (1,0 – 4,0)	BiH	BiH u poređenju sa novim zemljama članicama* - indeks	BiH u poređenju sa zemljama kandidatima** - indeks
Liberalizacija cijena	4,0	94,0	95,2
Liberalizacija trgovine	3,7	86,0	88,1
Mala privatizacija	3,0	69,8	76,9
Velika privatizacija	2,3	63,6	67,0
Reforma preduzeća	2,0	63,9	81,1
Politika konkurencije	1,0	34,3	43,5
Reforma infrastrukture	2,3	77,8	82,1
Reforma bankarskog sektora	2,3	66,3	71,1
Nebankarske finansijske instit.	1,7	54,6	72,9
PROSJEK	2,5	67,8	75,3

* Češka, Mađarska, Latvija, Litvanija, Poljska, Slovačka, Slovenija *** Bugarska, Rumunija, Hrvatska

Prema tranzicijskim indeksima, Bosna i Hercegovina pokazuje najbolje rezultate kada je u pitanju liberalizacija cijena, gdje je indeks za BiH izuzetno visok (4,0). Visok indeks evideniran je za oblasti liberalizacije vanjske trgovine (3,7) što je sigurno posljedica otvaranja Bosne i Hercegovine na polju trgovine, a što je postignuto kroz uspostavljanje slobodne trgovinske zone u regiji shodno zaključcima Pakta stabilnosti. Relativno dobar

¹⁵ Poljska je, na primjer, za potpunu liberalizaciju tržišta poljoprivrednih proizvoda dogovorila prijelazni rok od 12 godina, mada je Evropska komisija predlagala rok od 7 godina. Ovo je tipičan primjer koji ipak pokazuje da i Evropska unija posjeduje dozu fleksibilnosti u posebnim okolnostima, što naravno zavisi od zemlje do zemlje, kao i od sposobnosti budućeg kandidata da u pregovorima sa EU uspije ostvariti nacionalne interese.

¹⁶ Kalkukacije rađene od strane autora. Podaci korišteni prilikom kalkulacije su dostupni u Aneksu, u Tabeli 10.

indeks BiH bilježi i kod privatizacije malih preduzeća dok je u oblasti privatizacije velikih preduzeća stanje mnogo lošije. Uočavamo da su najveći problemi na polju politike konkurencije gdje je index na minimalnoj razini i iznosi 1,0, zatim nebankarske finansijske institucije – 1,7. Na kraju smatramo važnim dodati, da je prosječna vrijednosti analiziranih indeksa 2,5, što naravno nije dobar pokazatelj funkcionalnosti tržišne ekonomije u BiH, uključujući jednim dijelom i mogućnost privrede da se nosi sa konkurencijskim pritiscima nakon ulaska u Evropsku uniju.

Međutim, za našu analizu bitna je vrijednost ovih indeksa za tranzicijske zemlje koje su postale punopravne članice i zemlje kandidati, i naravno komparacija sa Bosnom i Hercegovinom.

- Prosječna vrijednost indeksa Bosne i Hercegovine u odnosu na sedam tranzicijskih zemalja koje su danas članice Unije iznosi 67,8, ili drugačije kazano, pokazatelji koje smo poredili su u Bosni i Hercegovini lošiji za oko 32 %. Kada su u pitanju zemlje kandidati zaostajanje Bosne i Hercegovine je manje i ukupno iznosi 25 %.
- Najbolje rezultate Bosna i Hercegovina u poređenju sa navedenim skupinama zemalja ima u oblasti liberalizacije cijena (prosječno odstupanje na više oko 10 %), zatim kod liberalizacije vanjske trgovine (prosječno odstupanje nešto niže od 10 %).
- Bosna i Hercegovina ima najslabije rezultate u okviru politike konkurencije gdje je vrijednost ovog indeksa 1,0 za BiH. U poređenju sa dvije kategorije zemalja koje smo posmatrali vrijednost indeksa je 34,3 i 43,5. Drugačije kazano, Bosna i Hercegovina više je od dva puta slabija kada je u pitanju pokazatelj *politika konkurencije* u poređenju sa posmatranim zemljama. Sigurno je to posljedica razlika koje se

pojavljuju između entiteta u ovoj oblasti, s jedne i nedostatak adekvatne makroekonomske politike na državnom nivou, s druge strane.

- Bosna i Hercegovina pokazuje loše rezultate i u oblasti privatizacije, posebno velikih preduzeća. Spora privatizacija velikih ekonomskih sistema sigurno je posljedica ovakve ocjene.
- Vrijednost indeksa koji mjeri reformu u bankarskom sektoru iznenađujuće je niska, kako za BiH, tako i u poređenju sa drugim zemljama. Bankarski sektor je skoro u cijelosti privatiziran i u vlasništvu je stranog kapitala tako da je efikasnost bankarskog sektora već ocijenjena izuzetno visokom ocjenom, pa i na regionalnom nivou. Smatramo da, uprkos niskoj ocjeni ovog indeksa, BiH ima dobre rezultate u ovoj oblasti.
- Indeks reforme preduzeća također pokazuje dosta nisku vrijednost. Moguće je navesti mnogo razloga ali je pitanje nedovršene privatizacije u prvom planu, zatim veliko učešće javnog sektora u ukupnom GDP-u, komplikovane administrativne procedure i visoki troškovi prilikom pokretanja biznisa, i td. Pored toga, u Bosni i Hercegovini je još uvijek broj malih i srednjih preduzeća po stanovniku daleko ispod prosjeka razvijenijih zemalja i zemalja iz regije.

Ključne ekonomske indikatore koji se odnose na spremnost zemlje da udovolji ekonomskim kriterijima za članstvo analizirali smo u prethodnim dijelovima rada, tako da nećemo ulaziti u širu elaboraciju istih. To se odnosi prije svega na ekonomski rast koji je posljednjih godina reduciran na visini od oko 5 % godišnje i vjerovatno će se zadržati na toj visini u srednjem roku. Puna samoodrživost ekonomskog sistema u BiH još je predmet za raspravu, imajući u vidu još uvijek prisutnu ovisnost ekonomije od strane pomoći, kao i visoku uvoznu zavisnost ekonomskog sistema.

Makroekonomska stabilnost u Bosni i Hercegovini za sada je ostvarena u dva aspekta: inflacija i budžetski deficit. Od 2000. godine trendovi ova dva indikatora su bili pozitivni i to je sigurno jedna svijetla tačka ekonomskog okruženja u BiH.¹⁷ Javni dug u Bosni i Hercegovini ima trend pada. Visina ukupnog javnog duga posmatrana u odnosu na GDP bila je oko 100 % u 1998. godini, a danas je na visini od oko 60 % visine GDP-a, što je sa stanovišta evropskih integracija prihvatljivo.¹⁸ Pored pada ukupnog javnog duga, vrijednost vanjskog duga također pokazuje tendenciju smanjenja, što je također važan pokazatelj stabilnosti. Kada je u pitanju vanjski sektor ekonomije, ranije smo ustvrdili da je bosanskohercegovačka ekonomija uvozno ovisna ekonomija, a i ono malo izvoza koji se ostvari iz Bosne i Hercegovine velikim dijelom je (preko 40 %) baziran na uvozu.

Kada je u pitanju politički konsenzus o ključnim makroekonomskim politikama u zemlji kao podkriterij, teško je reći da je on postojao do u skorije vrijeme, izuzev u nekim oblastima. Značajan napredak u tom pravcu napravljen je izradom Razvojne strategije BiH koju su, *de jure*, prihvatile vlade na svim nivoima vlasti i preuzele na sebe obavezu implementacije ovog strateškog dokumenta. To je možda jedini primjer gdje je, istina uz pomoć međunarodne zajednice, ipak napravljen jedan sveopći konsenzus o ekonomskoj politici za petogodišnji period. I kao drugi primjer konsenzusa možemo navesti široku podršku opredjeljenju Bosne i Hercegovine za članstvo u Evropsku uniju, ne uzimajući u razmatranje dnevnopolitičke probleme koji, istini za volju, znaju da koče cjelokupan proces na tom putu.

Integrisanje zemlje u oblasti vanjske trgovine također je jedan od kriterija iz Kopenhagena o kojem je bilo manje riječi u prethodnom razmatranju. Kada je u pitanju Bosna i Hercegovina,

¹⁷ Vidi Aneks, Grafikon 2.

¹⁸ Vidi Aneks, Grafikon 3.

njen glavni vanjskotrgovinski partner jeste Evropska unija. Preko 50 % ukupne trgovinske razmjene odvija se sa EU. Tako je u 2005. godini, ukupan uvoz BiH iz EU iznosio 53 %, dok je ukupan izvoz bio 54 %¹⁹. Bosna i Hercegovina već danas ima izuzetno jake trgovinske veze sa zemljama Evropske unije, a koje će se sigurno i u budućnosti dalje razvijati.

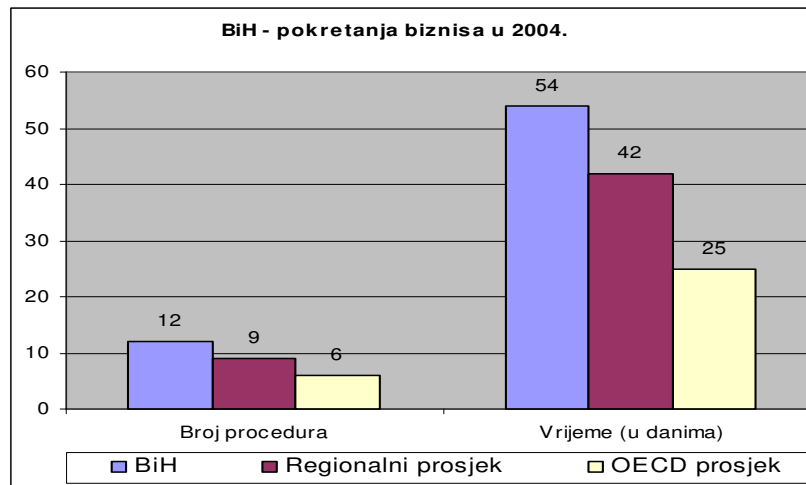
Problemi koji se odnose na internu i eksternu neravnotežu u BiH vezani su i za domaću ponudu koja nije u stanju da proizvede i ponudi adekvatne proizvode i usluge, kako unutar BiH, tako i one koji bi bili konkurentni svjetskim. Ovakvo stanje rezultira slabom iskorištenošću kapaciteta, s jedne, ali i izuzetno visokom zvaničnom stopom nezaposlenosti, s druge strane. Prema podacima o broju malih i srednjih preduzeća na 1.000 stanovnika, u Bosni i Hercegovini postoji samo sedam malih i srednjih preduzeća. U Hrvatskoj taj broj dva puta veći i iznosi 14, nakon toga slijedi Albanija sa 18, Bugarska 28, dok je u Mađarskoj 88 preduzeća na 1.000 stanovnika²⁰.

Problemi na strani domaće ponude su kako na strani samih subjekata, tako i u okviru državnog sistema koji nije adekvatno pripremljen za nove okolnosti u kojima funkcioniра privreda BiH.

¹⁹ Izvor: Vanjskotrgovinska komora BiH, period I-VIII 2005, Sarajevo, 2005.

²⁰ Izvor: Spotlight on south-eastern Europe 2004, EBRD. Vidjeti Aneks, Grafikon 7.

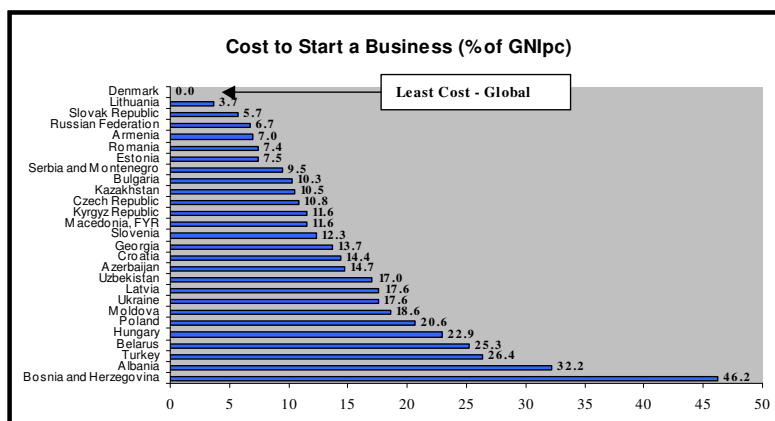
Grafikon 4: Broj procedura prilikom pokretanja biznisa u BiH u 2004. godini

Tako je, prema rezultatima ispitivanja Svjetske banke, pokrenuti biznis u BiH mnogo teže, skuplje i neizvjesnije nego što je to slučaj u regionu ili OECD zemljama. Poduzetnici moraju proći kroz 12 koraka kako bi pokrenuli posao, što u prosjeku traje oko 54 dana i košta 46,2% Bruto nacionalnog dohotka po stanovniku (GNI p/c). Moraju deponovati najmanje 65,0% GNI p/c u banku kako bi dobili registracijski broj za firmu, dok je regionalni prosjek 51,8% a OECD prosjek 44,1% GNI-a p/c.²¹

Prema podacima *Doing business data base* (WB), troškovi pokretanja biznisa u BiH su najveći od svih posmatranih zemalja. Naredni grafički prikaz jasno ilustruje poziciju BiH u odnosu na druge zemlje vezano za kriterij troškova pokretanja biznisa u 2004. godini.

²¹ Izvor: Doing Business Database, Svjetska banka, 2005.

Grafikon 5: Troškovi pokretanja biznisa u BiH (% GNI p/c)²²

Važna napomena jeste da u Bosni i Hercegovini registracija vlasništva traje 331 dan, dok je regionalni prosjek 133 dana, a prosjek OECD zemalja svega 34 dana. Pored navedenog, dodatna poteškoća u ovoj oblasti jeste da su troškovi registracije vlasništva u BiH dva puta viši (6,1%) nego što je regionalni prosjek (3,1%).²³

I na samom kraju, pomenućemo da Kopenhagenski kriteriji obuhvataju i postojanje odgovarajućeg nivoa fizičkog i ljudskog kapitala u zemlji. Iako je ovaj kriterij dosta neodređen, ključni problem na primjeru BiH jeste nepostojanje relevantnih pokazatelja o ovim indikatorima. Iako je moguće naići na procjene o stanju fizičkog i ljudskog kapitala, još uvijek je manje poznato kakvo je stanje u BiH po ovom pitanju, pogotovo u komparaciji sa ostalim zemljama. S te strane, teško je reći da li Bosna i Hercegovina zadovoljava kriterije u ovoj oblasti ili ne, te ćemo ovo pitanje za sada ostaviti otvoreno. Ipak, mišljenja smo da je bolje stanje ljudskog kapitala u poređenju sa fizičkim kapitalom u zemlji.

Uporedni pokazatelji nominalne konvergencije za BiH i 10 novih zemalja članica prikazani su u sljedećoj tabeli.

²² Izvor: Doing Business Database, Svjetska banka, 2005.

²³ Vidi Aneks, Grafikon 6.

Tabela 7: Indikatori BiH i EU (10) u odnosu na kriterije konvergencije

	Inflacija			Budžetska pozicija vlade						Dugoročna kamatna stopa 2004
				Deficit (% GDP-a)			Javni dug (% GDP-a) (2004 – procjena)			
	2002	2003	2004	2002	2003*	2004	2002	2003	2004	
Refer. vrijednost	2,4 %			3 %			60 %			6,4 %
ČEŠKA	1,4	- 0,1	2,6	- 6,8	12,6	- 5,0	28,8	37,8	37,9	4,7
ESTON.	3,6	1,4	3,0	1,4	3,1	0,3	5,3	5,3	4,8	4,6
KIPAR	2,8	4,0	1,9	- 4,6	- 6,4	- 5,2	67,4	70,9	72,6	5,2
LATV.	2,0	2,9	6,2	- 2,7	- 1,5	- 2,0	14,1	14,4	14,7	5,0
LITV.	0,4	- 1,1	1,1	- 1,5	- 1,9	- 2,6	22,4	21,4	21,4	4,7
MAĐ.	5,2	4,7	6,8	- 9,2	- 6,2	- 5,5	57,2	59,1	59,9	8,1
MALTA	2,6	1,9	2,7	- 5,9	- 9,7	- 5,2	62,7	71,1	73,8	4,7
POLJ.	1,9	0,7	3,6	- 3,6	- 3,9	- 5,6	41,1	45,4	47,2	6,9
SLOVEN.	7,5	5,7	3,6	- 2,4	- 2,0	- 2,3	29,5	29,4	30,8	5,2
SLOVAČ.	3,5	8,5	7,4	- 5,7	- 3,7	- 3,9	43,3	42,6	44,5	5,1
EU-12	2,3	2,1	2,1	- 2,4	- 2,7	- 2,9	69,4	70,7	71,2	4,3
EU-25	-	-	-	- 2,3	- 2,8	- 2,8	61,6	63,3	62,7	4,6
BiH	0,3	0,6	0,4	- 3,7	- 1,3	- 1,1	-	-	59,7	-

Izvor: EUROSTAT, EC, ECB

Referentna stopa inflacije izračunata je kao jednostavna aritmetička sredina prosječne stope inflacije u tri najuspješnije zemlje plus 1,5 postotnih poena. U avgustu 2004. godine, referentna stopa inflacije izračunata na ovaj način iznosila je 2,4 %. Kada je u pitanju ovaj kriterij, jasno je da Bosna i Hercegovina u sve tri posmatrane godine u potpunosti zadovoljava kriterij za inflaciju čija je prosječna vrijednost oko 0,4 %. Pored stabilnog nivoa cijena koji je u skladu sa kriterijima iz Mاستrihta, i neovisnost Centralne banke je zagarantovana i de facto se provodi u praksi. Vlada u BiH ne može posuđivati novac od Centralne banke, a pored toga CBBH nije dozvoljeno da pusti u opticaj novac koji nema 100 % pokriće u Euru ili nekoj drugoj stranoj valuti.

Mastrihtski kriteriji konvergencije koji se odnose na oblast državnog budžeta obuhvataju dva podkriterija. To su da ukupni budžetski deficit ne prelazi razinu od 3 % visine GDP-a i ukupni javni dug države da bude do visine od 60 % GDP-a. Kriteriji iz Mastrihta koji obuhvataju

oblast javnih finansija su u Bosni i Hercegovini već unutar dozvoljenog praga. Deficit budžeta je jedino u 2002. godini bio veći (za 0,7 %) od dozvoljene granice dok je u ostalim godinama deficit stalno ispod dozvoljenog praga. Kada je u pitanju javni dug, suočavamo se sa nedovoljnosti kvalitetnih podataka o ovom pokazatelju, ali većina procjena govori da je on sada na razini od oko 60 % i ima tendenciju pada, što je u okviru zadanih granica oscilacije. Drugačije kazano, Bosna i Hercegovina je u stanju da, ako ne u datom momentu, a ono u relativno kratkom roku udovolji kriterijima konvergencije u cjelosti a koji se odnose na državni budžet i javni dug.

I konačno, jedan od kriterija konvergencije jeste i visina dugoročnih kamatnih stopa. Kriterij koji se odnosi na dugoročnu kamatnu stopu baziran je na kamatnoj stopi na desetogodišnje *benchmark* državne obveznice, posmatrajući prosječnu stopu za posljednjih 12 mjeseci. Analiza dugoročne kamatne stope kao kriterija konvergencije u Bosni i Hercegovini otežana je iz razloga što još uvijek ne postoje državne *benchmark* obveznice na osnovu kojih bi se odredila visina dugoročne kamatne stope. U datoj situaciji jedino što možemo analizirati jesu prosječne dugoročne kamatne stope u bankarskom sektoru kao ilustracija ili alternativa ovom indikatoru. Uzmemo li u obzir visinu dugoročne kamatne stope u bankarskom sektoru, uočavamo da je za oko 30 % ova kamatna stopa veća u BiH nego što je dozvoljeni prag konvergencije. Sigurno je da je ovo jedan od kriterija kojeg Bosna i Hercegovine ne može ispuniti u kratkom roku, pogotovo imajući u vidu da tek u budućnosti može uslijediti emitovanje državnih obveznica i formiranje kamatne stope na ove obveznice.

I konačno, realni kriterij konvergencije za članstvo u Evropskoj uniji obuhvata približavanje visine dohotka po stanovniku prosjeku manje razvijenih zemalja Unije. Realna konvergencija predstavlja jedan od dugoročnih izazova za Bosnu i Hercegovinu imajući u vidu da je GDP po

stanovniku BiH tek 37 % visine GDP-a p/c tri zemlje sa najmanjom vrijednosti ovog indikatora.

4.2. Zaključci

Ekonomski aspekti Kopenhagenskih kriterija za članstvo u EU

- Makroekonomska stabilnost posmatrana preko indikatora inflacije i deficita u fiskalnoj politici u Bosni i Hercegovini na zadovoljavajućoj je razini. Inflacija se kreće ispod 1 % godišnje, što je stopa koja je niža od prosjeka EU 15, EU 25 i zemalja kandidata. S druge strane, budžetski deficit je minimalan, mada treba napomenuti da su u ovu kalkulaciju uključeni i grantovi budžetu. Međutim, ukoliko se grantovi prilikom obračuna budžeta isključe, stanje je i dalje zadovoljavajuće, imajući u vidu da se u posljednje dvije godine deficit bez grantova kretao na razini od oko 3 %, što se može smatrati relativno zadovoljavajućim stanjem. Javni dug kao kriterij konvergencije, također je u dozvoljenim granicama tolerancije. Ukupni javni dug na visini od oko 60 % GDP-a je na razini koja ne ugrožava održivost javnih finansija u BiH i uz to ima trend pada.
- Liberalizacija cijena i vanjske trgovine ima dosta visoke tranzicijske indekse i u ovim oblastima Bosna i Hercegovina se može porediti sa tranzicijskim zemljama iz neposrednog okruženja, uključujući i tranzicijske zemlje koje su sada članice Evropske unije.
- Integracija zemlje u oblasti vanjske trgovine također je kriterij gdje Bosna i Hercegovina ima povoljnu poziciju. Glavni vanjskotrgovinski partner BiH je Evropska unija, za koju se veže preko 50 % ukupne vanjske trgovine, i to kako bosanskohercegovačkog uvoza, tako i izvoza. U Bosni i Hercegovini još uvijek ne

postoji puni konsenzus vlade/a o ključnim ekonomskim politikama, a što je jedna od bitnih pretpostavki za ispunjavanje Kopenhagenskih kriterija.

- U Bosni i Hercegovini najveći su troškovi pokretanja biznisa kada se poredi sa tranzicijskim i EU zemljama. Procijenjeni trošak pokretanja biznisa iznosi 46,2 % vrijednosti Bruto nacionalnog dohotka po stanovniku (GNI p/c), dok je u ostalim zemljama iz bližeg i daljeg okruženja taj trošak manji za najmanje 20 %. Ne samo da su troškovi pokretanja biznisa izuzetno visoki, nego je i broj procedura kao i vrijeme trajanja istih također izuzetno nepovoljni za onoga koji osniva firmu. U slučaju pokretanja novog biznisa u BiH potrebno je proći kroz 12 različitih procedura koje u prosjeku traju oko 54 dana, dok je regionalni prosjek 9 procedura i 42 dana. Vrijeme u kojem je moguće registrovati vlasništvo kao i troškovi procedura također su izuzetno visoki u poređenju sa ostalim zemljama iz okruženja. Procedura registracije vlasništva traje u prosjeku 331 dan, dok je prosjek u Regionu 133 a u OECD zemljama svega 34 dana. Troškovi registracije vlasništva su isto tako izuzetno visoki i iznose 6,1 % vrijednosti imovine koja se registruje, što je dva puta više od regionalnog prosjeka.
- Izuzetno loše rezultate Bosna i Hercegovina, prema tranzicijskim indeksima, pokazuje u oblasti konkurencije. Nije za čuditi da je ocjena ove oblasti tako niska s obzirom na činjenicu da još uvijek ne postoji puna harmonizacija između entiteta.
- Privatizacija velikih preduzeća još uvijek nije završena. Svakako da je to osnovni razlog loše ocjene ovog kriterija.
- Nebankarske finansijske institucije u BiH tek su u početnoj fazi razvoja zbog čega ih nije moguće porediti sa drugim zemljama, što rezultira i lošom ocjenom ove oblasti.
- Adekvatna infrastruktura jeste kriterij kojem Bosna i Hercegovina nije u stanju udovoljiti, mada se mora napomenuti da u ovoj oblasti bilježi značajan napredak.

- Stanje fizičkog i ljudskog kapitala u zemlji jeste predmet procjene i teško je ustvrditi položaj Bosne i Hercegovine u kontekstu ovih indikatora. Ipak, pretpostavljamo da je fizički kapital u lošijem stanju u poređenju sa stanjem ljudskog kapitala u zemlji.
- Na kraju, teško je tvrditi da uz sve navedene poteškoće postoji "funkcionalna tržišna ekonomija" u punom smislu te riječi te da se u ovakvom okruženju bosanskohercegovačka preduzeća "mogu nositi sa konkurencijskim pritiscima i snagama u Uniji".

Mastrihtski kriteriji za članstvo u EMU

- Stopa porasta općeg nivoa cijena jeste indikator i nominalni kriterij konvergencije kojeg Bosna i Hercegovina može ispuniti u kratkom roku.
- Budžetski deficit je drugi kriterij iz Mastrihta gdje je stanje zadovoljavajuće i unutar granica nominalne konvergencije.
- Ukupan javni dug je u 2004. godini na razini od oko 60 % što već zadovoljava kriterij Mastrihta.
- Nezavisnost Centralne banke u Bosni i Hercegovini je zagarantovana i de facto se provodi u praksi.
- Jedan od kriterija nominalne konvergencije jeste da dugoročna kamatna stopa na državne obveznice sa rokom dospijeaća od 10 godina ne smije preći visinu od 2 % prosjeka tri najbolje zemlje. Jasno je da Bosna i Hercegovina ne može ispuniti ovaj kriterij, izuzev u dugom roku. Osnovni razlog tome jeste da se u Bosni i Hercegovini ne emituju državni vrijednosni papiri tako da nije moguće računati vrijednost kamatne stope na državne obveznice. Imajući u vidu ovakve okolnosti, kao alternativni kriterij možemo posmatrati dugoročnu kamatnu stopu u bankarskom sektoru BiH. Međutim, dugoročna kamatna stopa u bosanskohercegovačkom sektoru je viša (oko 30 %) od

- nominalnih kriterija konvergencije, što svakako predstavlja ilustraciju visine dugoročne kamatne stope na državne obveznice.
- Realna konvergencija čini jedan od najvećih problema za buduće integrisanje u Evropsku monetarnu uniju. Sigurno je da povećanje realnog GDP-a po stanovniku zahtijeva dugoročnu strategiju i poseban angažman kako bi se ostvarila realna konvergencija u BiH. Na sreću, realna konvergencija je kriterij kojeg treba ispuniti tek nakon pristupanja na tržište Unije, što je svakako ohrabrujuća činjenica za zemlje nižeg nivoa razvijenosti koje će i u toku samog procesa integrisanja nastojati dostići nivo razvijenosti ostalih članica. Ipak, realnu konvergenciju moguće je dostići jedino uz dugoročno održive stope ekonomskog rasta, što je veliki izazov za makroekonomsku politiku u zemlji.
 - Na kraju, Bosna i Hercegovina može da zadovolji Mاستrihtske kriterije nominalne konvergencije u kratkom roku, izuzev kriterija visine dugoročne kamatne stope. S druge strane, realna konvergencija koja podrazumijeva približavanje životnog standarda prosjeku manje razvijenih zemalja Unije, moguća je tek u dugom roku i uz dugoročno održive stope ekonomskog rasta. Drugi dio realne konvergencije, stabilnost deviznog kursa, već je prisutan imajući u vidu stabilnost bosanskohercegovačke valute.

5. PREPORUKE

- *Potrebno je očuvati makroekonomsku stabilnost u oblasti cijena i javnih finansija, posebno u kratkom roku.* Bosna i Hercegovina ima prednost, posmatrano i u odnosu na zemlje Evropske unije, kada je u pitanju kriterij stabilnosti opće razine cijena. Inflacija se posljednjih godina kreće na razini do 1 % godišnje. Opstanak Currency Board aranžmana predstavlja bitan oslonac za stabilnost cijena, što je dobro kratkoročno rješenje za BiH. U oblasti javnih finansija BiH također ne zaostaje bitno za zemljama EU i bez velikih problema može da udovolji evropskim kriterijima iz Maastrichta i Kopenhaga. Budžetski deficit stabiliziran je na razini oko 3 % GDP-a (bez grantova), a javni dug na razini od oko 60 % GDP-a. Svjesni smo činjenice da nije isključena mogućnost da fiskalna politika koristi javnu potrošnju u ekspanzivne namjene kroz povećanje zaduženosti i stimuliranje ekonomije na taj način. Međutim, ne smije se izgubiti iz vida alarmantno visok deficit tekućeg računa platnog bilansa koji je stalna prijetnja makroekonomskoj stabilnosti u BiH. S te strane, potrebno je osigurati stabilnost javnih finansija na pomenutoj razini, posebno u kratkom roku kao oslonac u slučaju poremećaja u finansiranju vanjskih deficita. Zadržati stabilnost javnih finansija prioritet je i zbog činjenice da je nacionalna štednja još uvijek izuzetno niska i da nije u stanju da pokrije deficit tekućeg računa. Međutim, nakon što se ostvari napredak po pitanju eksterne neravnoteže u platnom bilansu, mišljenja smo da i fiskalna politika dobija novu dimenziju i da bi u tom slučaju mogla ići u pravcu deficitnog finansiranja ekonomskog rasta u zemlji. Na ovu opciju kratkoročno ne bi trebalo računati.
- *Neophodno je da makroekonomska politika poveća vanjsku stabilnost i održi povoljne uslove za ekonomski rast.* Deficit tekućeg računa platnog bilansa na razini od 17 % GDP-a potpuno je neprihvatljiv i rezultira eksternom neravnotežom platnog bilansa,

- lančano uzrokujući druge makroekonomske probleme u zemlji. Smatramo da je smanjenje deficita tekućeg računa ključni makroekonomski izazov za Bosnu i Hercegovinu, kako po pitanju evropskih integracija i kriterija za članstvo, tako i po pitanju unapređenja ekonomske situacije u zemlji. Kredibilitet makroekonomske politike zemlje ogleda se preko tekućeg računa koji je također pokazatelj prekomjerne potrošnje. Kao ilustraciju pomenut ćemo da je deficit tekućeg računa veći za desetine puta od deficita zemalja Evropske unije. Ostane li deficit tako visok u dugom roku, BiH ne samo da neće zadovoljiti ekonomske kriterije za ulazak u EU, nego bi i likvidnost privrede mogla doći u pitanje. Rješenje za smanjenje deficita tekućeg računa ne treba tražiti u "tradicionalnim" protekcionističkim mjerama, nego stimulativnim mjerama unutar privrede koje će rezultirati povećanjem domaće ponude, a koja će voditi supstituciji uvozne potrošnje, i naravno povećanju izvoza. Pvi korak u povećanju izvoza iz Bosne i Hercegovine jeste eliminisanje internih prepreka za izvoz, jačanje institucija koje podržavaju razmjenu, razvijanje standarda i normi i naravno, razvoj izvozne infrastrukture.
- *Neophodno je u kratom roku smanjiti troškove pokretanja biznisa, vrijeme osnivanja i gašenja firme, kao i vrijeme potrebno za registraciju vlasništva, uključujući i druge administrativne barijere koje su evidentne u privatnom sektoru.* Poslovno okruženje u BiH je u 2004. godini bilo takvo da je onaj koji pokreće firmu morao proći 12 različitih procedura, koje traju u prosjeku 54 dana i koštaju oko 46 % Bruto nacionalnog dohotka po stanovniku. Ovakvo stanje naravno da predstavlja barijeru domaćem biznisu, kao i stranim investitorima u BiH. Troškovi pokretanja biznisa u BiH, prema izvještaju Svjetske banke, jedni su od najviših u svijetu. Nedovoljna domaća ponuda rezultira niskim nivoom GDP-a, visokom nezaposlenošću i eksternom neravnotežom. Samo ukidanjem administrativnih barijera poslovnom sektoru i

- smanjenjem troškova pokretanja i gašenja biznisa, unaprijedilo bi se okruženje privatnog sektora, i ostali makroekonomski pokazatelji. Promjene u pomenutom pravcu vodile bi povećanju domaće proizvodnje, smanjenju nezaposlenosti, rastu izvoza i smanjenja uvoza, što bi pomoglo i u ispravljanju eksterne neravnoteže koju smo identifikovali kao jedan od ključnih izazova na putu prema EU. Smatramo da je ovo moguće postići u relativno kratkom roku te da je prioritet Vlade da prouči pomenute barijere, napravi program kako da se prevaziđu i da prilagodi zakone u pravcu koji će unaprijediti poslovnost privatnog sektora. Krajnji efekat bio bi pozitivan i za vladin sektor, imajući u vidu da bi smanjeni javni prihodi od troškova pokretanja biznisa bili nadoknađeni kroz povećanje privrednih aktivnosti u privatnom sektoru.
- *Vlada/e u Bosni i Hercegovini moraju postići sveopći konsenzus o ključnim makroekonomskim politikama koje će biti u funkciji unapređenja pozicije zemlje ne njenom na putu prema EU. Iako je primjetan određeni napredak kada je u pitanju konsenzus o ključnim ekonomskim pitanjima u zemlji, ovaj kriterij iz Kopenhagena Bosna i Hercegovina još uvijek ne zadovoljava. Potrebno je hitno usmjeriti pažnju kreatora makroekonomske politike u zemlji u pravcu pronalaženja zajedničke strategije o ekonomskoj politici koja bi BiH vodila kako prema EU, tako i prema ekonomskom rastu i razvoju.*
 - *Potrebno je dodatno jačati tržište kapitala u Bosni i Hercegovini. Tržište kapitala u Bosni i Hercegovini je slabo razvijeno i zaostaje za zemljama EU i zemljama iz okruženja. Kopenhagenski kriterij o funkcionalnosti ovog tržišta Bosna i Hercegovina trenutno ne ispunjava i, u usporedbi sa ostalim zemljama, ima slabe performanse. Postići funkcionalno tržište kapitala nije moguće u kratkom roku, ali bi krajnji cilj*

- trebao biti da u srednjem roku ovaj kriterij bude ispunjen, što je naravno i u interesu Bosne i Hercegovine.
- *Nastaviti razvijati infrastrukturu u BiH kao dugoročni prioritet.* Bosna i Hercegovina bilježi značajan napredak u oblasti infrastrukture ali je još uvijek na razini koja ne zadovoljava "evropske kriterije". Unapređenje infrastrukture u zemlji mora biti kratkoročni, srednjoročni i dugoročni cilj za Bosnu i Hercegovinu. Podrška razvoju infrastrukture nije moguća bez kapitalnih ulaganja. Smatramo da je neophodno povećati javnu kapitalnu potrošnju u zemlji u pravcu unapređenja infrastrukture i u isto vrijeme smanjivati tekuću javnu potrošnju. Posljednjih godina kapitalna potrošnja države, posmatrano kao postotak GDP-a, opada iz godine u godinu, što se treba promijeniti.
 - *Jedan od bitnih prioriteta u zemlji jeste jačanje statističkih kapaciteta kako bi ekonomski indikatori bili relevantni i pouzdani.* U Bosni i Hercegovini događa se da ključni ekonomski pokazatelji nisu dovoljno pouzdani, neki od indikatora još uvijek nisu dostupni, dok su drugi nepotpuni ili metodološki upitni. Primjera je mnogo, a pomenut ćemo da se bazni makroekonomski pokazatelji poput GDP-a, GDP-a p/c, stope nezaposlenosti moraju razmatrati sa velikom dozom opreza. U takvim okolnostima postavlja se pitanje kako napraviti adekvatnu ekonomsku strategiju za približavanje zemlje prema Evropskoj uniji, ako su i ključni indikatori upitni. Kao kratkoročni prioritet u oblasti statistike smatramo da je neophodno ustanoviti statističke kapacitete za evidenciju GDP-a prema tzv. potrošnom pristupu (*expenditure approach*) koji bi omogućio da se izračuna realna vrijednost GDP-a. S druge strane, ovakav pristup obuhvatio bi dio neformalne ekonomije, što je u slučaju BiH izuzetno bitno.

- *Smanjiti neformalni sektor u korist formalnog koristeći stimulatívne mjere za legalizaciju poslovanja.* Procjene sive ekonomije u Bosni i Hercegovini pokazuju da je veličina neformalnog sektora u BiH preko 30 % visine zvaničnog GDP-a. Ovakvo stanje nije održivo i rezultira da zvanični pokazatelji nisu realni niti pouzdani što stvara niz problema. S te strane, potrebno je napraviti posebnu strategiju za smanjenje neformalnog sektora čija bi glavna misija bila da stimulatívnim mjerama preusmjeri neformalni sektor u formalnu ekonomiju. Ovaj korak povećao bi imidž zemlje na međunarodnom planu i rezultirao unapređenjem ekonomskih performansi, kako u kratkom roku tako i u dugom roku.
- *Realna konvergencija u Bosni i Hercegovini, također je prioritet.* Bez adekvatnog ekonomskog rasta koji je održiv, Bosna i Hercegovina neće se približiti Evropskoj uniji. Ekonomski rast od oko 5 % nedovoljan je za BiH. Pomenimo da su zemlje kandidati za članstvo u EU imale značajno viši rast realnog GDP-a od BiH u 2004.. Viši ekonomski rast predstavlja sinergetski efekat uspjeha na svim poljima koje smo razmatrali. S te strane, ekonomski rast u zemlji mora biti posljedica dobrih rezultata makroekonomske politike, kako u područjima koja smo obradili i pomenuli, tako i u ostalim relevantnim oblastima. Drugačije kazano, parcijalnim rješenjima nije moguće ostvariti prosperitet u zemlji. Za to je potreban ukupan angažman svih relevantnih institucija, subjekata i pojedinaca kako bi Bosna i Hercegovina krenula bržim koracima prema EU.

LITERATURA

- Baldwin, R. E., *The Easter enlargement of the European Union*, European Economic Review 39, 1995, p. 474-481.
- Baucer, P., *Eastward Enlargement – Benefits and Costs of EU Entry for the Transition Countries*, Intereconomics, Hamburg, Germany, 1998.
- Casella, A., *Large countries, small countries and the enlargement of trade blocks*, European Economic Review 40, 1996, p. 389-415.
- Coffey, P., *Towards the Next Enlargement*, Kluwer Academic Publisher, USA, 2000.
- Commission's departments, *Report on the results of the negotiations on the accession of Cyprus, Malta, Hungary, Poland, the Slovak Republic, Latvia, Estonia, Lithuania, the Czech Republic and Slovenia to the European Union*, Brussels, 2003.
- ESI, *Falling behind? The European Future of BH*, G. Knaus, Novembar 2004. godine.
- Fagerbero, J., Guerrieri, P. And Verspagen, B., *The Economic Challenge for Europe – adapting to innovation based growth*, Edward Elgar, UK, 2000.
- Gabrish, H. And Pohl, R., *EU enlargement and its macroeconomic effects in Eastern Europe*, Macmillan Press, 1999.
- Gaspar, P., *Real and Nominal Convergence of Pre-Accession Economies and the Choice of Exchange Rate Regime*, International Center of Economic Growth and Budapest University of Economics.
- Goto, J. And Hamada, K., *Economic integration and the Welfare of Those Who Are Left Behind: An Incentive-Theoretic Approach*, Journal of the Japanese and International Economies 12, 1998.
- Hadziahmetovic, A., *Ekonomija Evrope*, Ekonomski fakultet u Sarajevu, Sarajevo, 2005. godine.
- Hanf, K. And Soetendorp, B., *Adapting to European Integration – Small States and the European Union*, Longman, 1998.
- Kandogan, Y., *Political economy of eastern enlargement of the European Union: Budgetary costs and reforms in voting rules*, European Journal of Political Economy, 2000, p. 685-705.
- Ko, Jong-Hwan, *Eastern Enlargement of the EU and Analysis of its Economic Impact Using a CGE Model*, University of Gdansk, Poland, April, 2002.
- Langewiesche, R., *EU: The costs and benefits of enlargement and accession – some policy responses for before and after*, South-East Europe Review, 4/2000, p. 83-100.
- M. Van Brabant, J., *Remaking Europe – The European Union and the Transition Economies*, Rowman & Littlefield, 1999.

- Neal, L. And Barbezat, D., *The Economics of the European Union and the Economies of Europe*, Oxford University Press, 1998.
- Nilsson, L., *Trade integration and the EU economic membership criteria*, European Journal of Political Economy, Vol. 16, 2000, p. 807-827.
- Podkaminer, L. and Havlik, P., *Transition countries on the Eve of EU Enlargement: Economic Situation in the Region and Effects on the Acceding Countries*, WIIW, February 2004.
- Read, R. and Bradley, S., *The economics of eastern enlargement of the EU*, Blackwell Publishers, 2001.
- Staun, D. and Dahlsson H., *Implications of EU enlargement – democracy, economy and security policy*, TEAM, Working Paper N0.7, 2002.
- Stavridis S., Mossialos E., Morgan R., Machin H., *New Challenges to the European Union: Policies and Policy-Making*, Dartmouth Publishing Company, 1997.
- *The Kok Report: Making a success of Enlargement*, Brussels, 26 March 2003.
- Tilly, R. And Welfens P.J.J., *European Economic Integration as a Challenge to Industry and Government*, Springer, 1995.
- Wallner, K., *Specific investments and the EU enlargement*, Journal of Public Economics 87, 2003, p. 867-882.
- Welfens, J. J. P., *EU Eastern Enlargement and the Russian Transformation Crisis*, Springer, 1999.
- The World Bank, *Bosna i Hercegovina – Ekonomski memorandum za BiH*, Maj 2005. godine
- Institute of public finance; Friedrich Ebert Stiftung, *Croatian Accession to the European Union*, Editor: Katarina Ott, Zagreb, December 2003.
- European Commission, European economy, Enlargement papers, Directorate General for Economic and Financial Affairs, *2005 fiscal notifications of acceding and candidate countries: overview and assessment*, August 2005.
- European Commission, European economy, Enlargement papers, Directorate General for Economic and Financial Affairs, *2004 fiscal notifications of acceding and candidate countries: overview and assessment*, August 2005.
- European Commission, European economy, Enlargement papers, Directorate General for Economic and Financial Affairs, *The Western Balkans in transition*, December 2004.
- European Commission, European economy, Enlargement papers, Directorate General for Economic and Financial Affairs, *Progress towards meeting economic criteria for accession: the assessment from the 2004 regular reports*, November 2004.

- European Commission, European economy, Enlargement papers, Directorate General for Economic and Financial Affairs, *Progress towards meeting economic criteria for accession: the assessment from the 2002 regular reports*, October 2002.
- European Commission, Directorate general, Economic and financial affairs, International questions, *Real convergence in candidate countries, Past performance and scenarios in the Pre-accession economic programs*, Brussels, November 20012
- European Commission, Directorate general, Economic and financial affairs, International questions, *Structural reforms in candidate countries, Trends, challenges and Lisbon strategy*, Brussels, March 2002.
- European Commission, European economy, Directorate General for Economic and Financial Affairs, *Convergence report 2004*, 2005.
- European Commission, European economy, Directorate General for Economic and Financial Affairs, *The EU economy: 2004 overview*, 2005.
- Tumpel-Gugerell, G. and Mooslechner, P., *Economic Convergence and Divergence in Europe: Growth and Regional Development in an Enlarged Union*, Edward Elgar, Cheltenham, UK; Northampton, MA, USA
- European Commission, Directorate general, Economic and financial affairs, International questions, *Statistical Annex of European Economy*, Spring, 2005.
- European Central Bank, *Annual Report 2004.*, ECB

LISTA TABELA I GRAFIKONA

TABELE

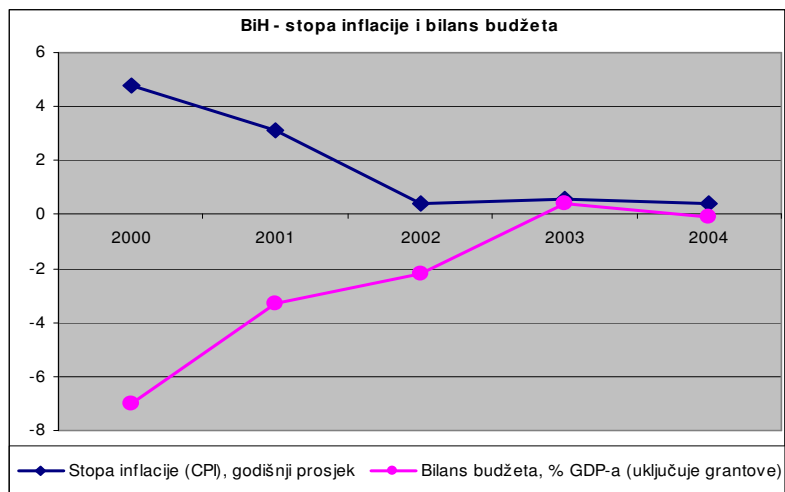
- Tabela 1: Bosna i Hercegovina, ključni ekonomski pokazatelji 2000-2004
- Tabela 2: BiH i EU (15), EU (25) – ključni ekonomski pokazatelji '04
- Tabela 3: Bosna i Hercegovina i EU 3 – ključni ekonomski pokazatelji '04
- Tabela 4: BiH i zemlje kandidati – ključni ekonomski pokazatelji '04
- Tabela 5: BiH komparativna matrica
- Tabela 6: EBRD indeksi, 2003
- Tabela 7: Indikatori BiH i EU (10) u odnosu na kriterije konvergencije
- Tabela 8: GDP i FDI u Bosni i Hercegovini 2000-2004
- Tabela 9: Ukupna vanjskotrgovinska razmjena BiH, 2000-2004
- Tabela 10: EBRD indikatori i indeksi za izabrane tranzicijske zemlje
- Tabela 11: Broj procedura prilikom pokretanja biznisa – BiH, OECD, Region

GRAFIKONI

- Grafikon 1: Rast realnog GDP-a i priliv donatorske pomoći u BiH
- Grafikon 2: Stopa inflacije i bilans budžeta u BiH 2000-2004
- Grafikon 3: Bilans vanjskog sektora BiH 2000-2004.
- Grafikon 4: Broj procedura prilikom pokretanja biznisa u BiH u 2004. godini
- Grafikon 5: Troškovi pokretanja biznisa u BiH (% GNI p/c)
- Grafikon 6: Troškovi registracije vlasništva u BiH (% vrijednosti predmeta)
- Grafikon 7: Broj malih i srednjih preduzeća na 1.000 stanovnika

ANEKS

Grafikon 2: Stopa inflacije i bilans budžeta u BiH 2000-2004

Grafikon 3: Bilans vanjskog sektora BiH 2000-2004.

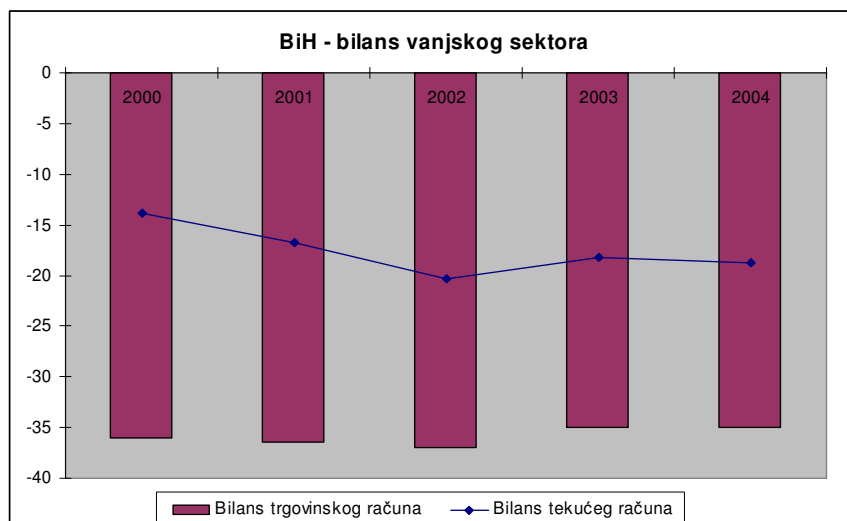

Tabela 8: GDP i FDI u Bosni i Hercegovini 2000-2004

	2000	2001	2002	2003	2004
GDP u mil. KM	10.500	10.960	11.650	12.303	12.980
GDP u mil. Eura	5.368,6	5.603,8	5.956,6	6.290,4	6.636,6
FDI u mil. Eura	158,6	140,2	308,9	169,1	383,3
FDI % GDP	3,0	2,5	5,2	2,7	5,8

1 Euro = 1,95583 KM
Izvor: Centralna Banka BiH, 2005.

Tabela 9: Ukupna vanjskotrgovinska razmjena BiH, 2000-2004

	IZVOZ	UVOZ	SALDO	BILANS	IZVOZ/UVOZ
2000	1.969.682	7.114.154	9.083.836	-5.144.472	27,69
2001	1.806.725	6.563.599	8.370.324	-4.756.874	27,53
2002	1.888.321	6.881.311	8.769.632	-4.992.990	27,44
2003	2.313.211	8.274.741	10.587.952	-5.961.530	27,96
2004	2.994.219	9.367.484	12.361.703	-6.373.265	31,96

Izvor: Spoljnotrgovinska/vanjskotrgovinska komora BiH, *Pregled ostvarene vanjskotrgovinske razmjene za BiH za period I-XII 2003. i 2004. godine*, Sarajevo, februar 2005

Tabela 10: EBRD indikatori i indeksi za izabrane tranzicijske zemlje

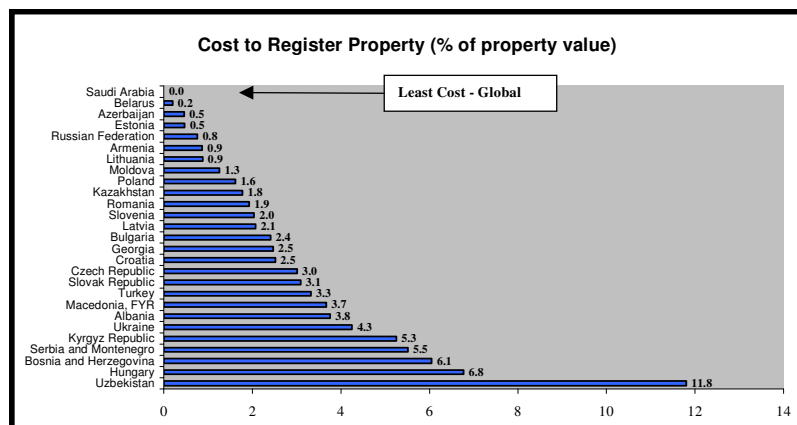
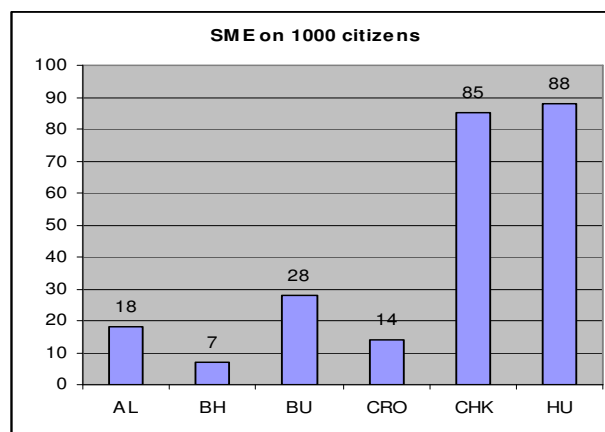
EBRD INDEKS	BIH	BU	HR	ČEŠ	MA	LA	LIT	PO	RU	SLČ	SLV	Prosjek novih EU.	Pr. kand.
Liberalizacija cijena	4,0	4,3	4,0	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	4,0	4,3	4,3
Liberalizacija trgovine	3,7	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	4,0	4,3	4,3	4,3	4,2
Mala privatizacija	3,0	3,7	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	3,7	4,3	4,3	4,3	3,7
Velika privatizacija	2,3	3,7	3,3	4,0	4,0	3,3	3,7	3,3	3,3	4,0	3,0	3,6	3,5
Reforma preduzeća	2,0	2,7	2,7	3,3	3,3	3,0	3,0	3,3	2,0	3,0	3,0	3,1	2,4
Politika konkurencije	1,0	2,3	2,3	3,0	3,0	2,7	3,0	3,0	2,3	3,0	2,7	2,0	2,3
Reforma infrastrukture	2,3	2,7	2,7	3,0	3,7	2,7	2,7	3,3	3,0	2,3	3,0	3,0	2,9
Reforma bankarskog sektora	2,3	3,3	3,7	3,7	4,0	3,7	3,0	3,3	2,7	3,3	3,3	3,5	3,0
Nebankarske finansijske instit.	1,7	2,3	2,7	3,0	3,7	3,0	3,0	3,7	2,0	2,7	2,7	3,1	2,2
PROSJEK	2,5	3,3	3,0	3,7	3,8	3,5	3,5	3,6	3,0	3,5	3,4	3,6	3,1

Tranzicijski indikatori su rangirani od 1 do 4 sa 0,3 decimalna poena dodana ili oduzeta za + i – rangiranje. Rang 1 označava začetak tržišne ekonomije dok rang 4 označava da je tržišna ekonomija na nivou razvijenih industrijskih zemalja.
Izvor: *Transition report 2003*, EBRD, London

Tabela 11: Broj procedura prilikom pokretanja biznisa – BiH, OECD, Region

Indicator	Bosnia and Herzegovina	Regional Average	OECD Average
Number of procedures	12	9	6
Time (days)	54	42	25
Cost (% of income per capita)	46.2	15.5	8.0
Min. capital (% of income per capita)	65.0	51.8	44.1

Source: Doing Business Database, World Bank, 2005

Grafikon 6: Troškovi registracije vlasništva u BiH (% vrijednosti predmeta)²⁴Grafikon 7: Broj malih i srednjih preduzeća na 1.000 stanovnika²⁵²⁴ Izvor: Ibid.²⁵ Izvor: Spotlight on south-eastern Europe 2004, EBRD